زانکۆی سەڵاحەددین-هەولێر

University of Salahaddin

لێکۆڵینەوە و هەڵسەنگاندنی پەرتووکی بابەتی کوردی لەبازنەی یەکەم

ڕۆڵی وێنەکان لەفێرکردنی (خوێندنەوەو نووسین) بەنموونە

لێکۆڵینەوەیەکی دەرچوونە، لەبواری پەروەردەیی

پێشکەش بەکۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، بەشی زمانی کوردی، کراوە

وەک بەشێک لە پێداویستیەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە زمان و ئەدەبی کوردی

ئامادەکردنی لەلایەن قوتابییان

شیراز جابر سعید　　　　شەهلا شکر محمد

بەسەرپەرشتی

م. نظام حسن رشید

نیسانی ٢٠٢٤

ناوەڕۆک

ز	بـــابـــەت	لاپەڕە
١	پێشەکی	٢
٢	بەشی یەکەم: تەوەری یەکەم: پرۆسەی فێرکاری	٤
٣	سیستمی فێرکاری	٤
٤	پەروەردە	٤
٥	فێرکردن	٥
٦	فێربوون	٦
٧	بەشی یەکەم: تەوەری دووەم: ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری	٧
٨	قوتابخانە	٧
٩	مامۆستا	٨
١٠	قوتابی	١٠
١١	پرۆگرامی خوێندن	١١
١٢	بەشی یەکەم: تەوەری سێیەم: زمان و لقەکانی زمانی کوردی	١٢
١٣	پێناسەی زمان	١٢
١٤	لقەکانی زمان بەگشتی	١٢
١٥	خوێندنەوە	١٤
١٦	نووسین	١٥
١٧	بەشی دووەم: تەوەری یەکەم: سیستمی فێرکاری	١٧
١٨	ئامانجە پەروەردەیی و فێرکارییەکان	١٧
١٩	ئامانجەکانی خوێندنەوە	١٨
٢٠	ڕۆڵی دایکان و باوکان	١٨
٢١	بازنەی یەکەم	١٩
٢٢	بەشی دووەم: تەوەری دووەم: هەڵسەنگاندنی پەرتووکی پۆلی یەکەم	٢٠
٢٣	چەمکی هەڵسەنگاندن	٢٠
٢٤	هەڵسەنگاندنی پەرتووکی خوێندنەوەی زمانی کوردی	٢٠
٢٥	ئەنجام	٢٤
٢٦	سەرچاوە	٢٥

پێشەکی

پرۆسەی پەروەردەو فێرکردن، کە لە قوتابخانەکاندا بەڕێوە دەچێت، پشت بە پرۆگرامێکی تۆکمەو گونجاو دەبەسێت کە هەریەک لە قوتابی و مامۆستا بەیەکتر دەگەینێت. بابەتی بەرنامەو پرۆگرامی خوێندن، زۆر گرنگە چونکە ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە واقع و ئاستی تێگەیشتنی قوتابییانەوە. ئەگەر بەرنامەی خوێندن باش نەبێت، ئەوا گرفت دەکەوێتە پرۆسەی فێربوونەوە. بۆیە قسەکردن لەسەر بەرنامەو پرۆگرامی خوێندن و هەڵسەنگاندنی، بوار بۆ چەندان توێژینەوەی زانستی دەڕەخسێنێت. توێژەران لەم لێکۆڵینەوەیەدا لەژێر ناوی (هەڵسەنگاندنی پەرتووکی بابەتی کوردی لە بازنەی یەکەم رۆڵی وێنەکان لە فێرکردنی خوێندنەوە و نوسین)، ئەم توێژینەوەیان لەبواری پەروەردە ئەنجام داوە.

کەواتە هۆی هەڵبژارنی ئەم توێژینەوەیە ئەوەیە کە لە پرۆسەی فێرکاری لەخوێندنگەکانی کوردستان بەتایبەتی کراوە بۆ بازنەی یەکەم، کە گرنگی زۆری هەیە لەسەر منداڵ لەو تەمەنەی کە سەرەتای فێربوونی منداڵە و ئەو بازنەیە هۆیەکە بو پێشکەوتن یان پاشکەوتنی ژیری منداڵ، جا بوویە ئەم ناونیشانەمان بەگرنگ زانی تا هەڵسەنگاندنی بکەین لەسەر ئەم پرۆسەیە و تایبەت رۆڵی وێنەکان چونکە منداڵ بەسروشتی خوی زیاتر حەزی لە وێنەیە تایبەت ئەگەر وێنەکان ڕەنگداربن زیاتر سەرنجی منداڵ لەو تەمەنە رادەکێشێت و دەبنە هۆیەک بۆ فێربوونی زووتری منداڵ.

سەبارەت بەڕێبازی ئەم توێژینەوەیە، توێژەران پشتیان بە ڕێبازی وەسفی بەستووە، کە تێیدا چەندین سەراوە بۆ شیکردنەوەی چەمکەکان بەکارهاتووە و دواتر پەرتۆکی پۆلی یەکەم هەڵسەنگاندنی بۆ کراوەو شیکراوەتەوە.
کەواتە دەربارەی سنوری توێژینەوەکە، بریتییە لەکارکردن لەسەر پرۆگرامی خوێندن، دیاریکردنی بازنەی یەکەم، پۆلی یەکەم، پەرتووکی فێربوونی خوێندنەوەی کوردی.
هەربۆیە گرنگی ئەم توێژینەوەیە لەوەدایە کە گرنگە بۆ ماموستا و گرنگە بۆ منداڵ و گرنگە بۆ خۆمان و گرنگە بۆ دایک و باوک و گرنگە بۆ پەروەردە.

وەک توێژەران ئامانجمان ئەوەیە کە بزانین کە ئەم پەرتوکە چونە و تا چەند هاوکاری قوتابیەکان دەکات .ناوەروکی ئەم لێکولێنەوەیە: لێکولێنەوەکە جگە لە پێشەکی لە دوو بەش پێکهاتووە لە پێشەکییەکەدا هۆی هەڵبژاردنی ناونیشانی لێکولێنەوەکە و گرنگی و ئامانج و سنوری لێکولێنەوەکە روون کراوەتەوە ، پاشان ئەم رێبازی کە ئەم لێکولێنەوەی پێ ئەنجامدراوە، خراوەتەڕوو.

بەشی یەکەم سێ تەوەرە لە خۆ دەگرێت ، تەوەری یەکەم: باس لە پروسەی فێرکاری ،سیستەمی فێرکاری ،پەروەردە ،فێرکردن فێربوون دەکەین
لە تەوەرەی دووەم: باس لە رەگەزەکانی پروسەی فێرکاری ، قوتابخانە،ماموستا ،قوتابی و پرۆگرامی خوێندن دەکەین
تەوەرەی سێیەم: باس لە زمان و لقەکانی زمانی کوردی وە پێناسەی زمان و لقەکانی زمان بەگشتی ،خوێندنەوە و نوسین باس دەکەین .
بەشی دووەم دوو تەوەرە لە خۆ دەگرێتەوە :
تەوەرەی یەکەم: باس لە سیستەمی فێرکاری و ئامانجە پەروەردەیی و فێرکارییەکان و ئامانجەکانی خوێندنەوە و رۆڵی دایک و باوک و بازنەی یەکەم دەکەین.
تەوەرەی دووەم: هەڵسەنگاندنی پەرتوکی پۆلی یەکەم و چەمکی هەڵسەنگاندنی پەرتوکی خوێندنوەی زمانی کوردی

لەکۆتاییدا، توێژینەوەکە بە خستنەڕووی چەند ئەنجامێک و دانانی سەرچاوە بەکارهاتووەکان، کۆتایی پێهاتووە.

بەشی یەکەم

تەوەری یەکەم: پرۆسەی فێرکاری

پرۆسەی فێرکاری، بەیەکێک لەگرنگترین پرۆسەکانی ژیانی مرۆڤایەتی دادەنرێت. رنگی ئەم پرۆسەیە لەوەدایە کە (پێشکەوتن و دواکەوتنی هەر وڵاتێک بەهەڵسەنگاندنی سیستەمی فێرکاری ئەو وەڵاتە، پێوانە دەکرێت. ئەگەر بەها بنەما مروڤایەتیەکان رەنگدانەوەیان لەبەرنامەی کاری قوتابخانەکاندا هەبوو ئەوە دەکرێت بەو سیستەمە بگوترێت سیستەمی دیموکراتیی فێرکاری) (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٥). گرنگی و هەستیاری ئەم پرۆسەیە لەوەدایە، کە پرۆسەیەکی چالاکەو بەردەوام لە گۆڕان و بەرەو پێشچووندایە. ئەوەتا سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەڵێت: (سیستەمی فێرکاری هەموو ئەوەی ئێستا دەیبینین دەربارەی قوتابخانە و پرۆسەی فێربوون و فێرکردن تێیدا وەک دوایین پێشکەوتن و باشترینیان لەوانەیە دوای ماوەیەک بۆمان دەردەکەوێت کە هەڵەیەو هەموو ئەو شتانەی ئێستا دەبینین لەوانەیە لە داهاتوودا بە پێچەوانەوە دیار بێت). العدس، ٢٠٠٠، لا، ١٥). پرۆسەی فێرکاری لەچەندین ڕەگەز و پێکهاتەو تووخم پێکدێت، هەموویان بەسەر یەکەوە بەشێوەیەکی سیستماتیک کارلێکتر دەکەن. دەتوانین بڵێین پەروزەردەو فێرکردن دوو توخمی سەرەکین و، ڕەگەزەکانی تر کار بۆ هاتنە دییان دەکەن.

ئەم دوو پرۆسەیە گرنگی و تایبەتمەندی خۆی هەیە لە قوتابخانەکان پەروەردە پرۆسەیەکە بۆ پەروەردەکردنی تاک بۆ ناساندنی خود ، وڵات ، کلتور، پێکەوە ژیان ... ، گرنگە لە پرۆسەی پەروەردە ئەزموونی وڵاتانی دەوروبەر بزانی. یاخود ئامادەکردنی مرۆڤێکی چاکە خواز، بۆ ئەوەی مامەڵەیەکی تەندروست و چالاک و سوودبەخشانە لەگەڵ ژیان و کۆمەڵگەدا بکات. نووسەرێکی تر دووپاتی رنگی ئەم پرۆسەیە دەکاتەوە دەنووسێت: (پرۆسەی پەروەردەوە فێرکردن واتا پێگەیاندنی تاک بە شێوەیەکی تەندروست و سوودبەخش و بەرهەمهێن، بەجۆرێک لە داهاتوودا قازانجی گشتی هەبێت بۆ مرۆڤایەتی و بەتایبەتی کۆمەڵگەکەی).(سلام، ٢٠١٥). کەواتە دەرکەوت کە ئەم پرسە یەکێکە لە پرۆسە هەرە گرنگەکانی بەرەو پێشبردنی کۆمەڵگا و پەیوەستە بە ڕابردوو و ئێستا و داهاتووی کۆمەڵگاوە. چونکە ئەم پرۆسەیە گرنگی بە هەموو بوارەکانی ژیان دەدات.

پەروەردە

پەروەردە کردارێکی ڕێک و پێک و ئامانجدار و بەردەوامە. هەروەها لێرەوە دەتوانین پەروەردە بە پرۆسەیێکی گرینگ دابنێین. چونکە لەڕێگەی پەروەردەوە هەموو تاکێکی نێو کۆمەڵگا لە ئایندەدا تاکێکی سەرکەوتووی لێ دەردەچێت. بۆ ئەم مەبەستەش گەلێ بیرمەند و نوسەر قسەیان کردوە و لێکدانەوەی خۆیان بۆ ئەم بابەتە هۆنیوەتەوە. یەکێک لەو سەرچاوانەی بەم شێوەیە ئاماژەی پێکردوە و دەڵێت: (پەروەردە پرۆسەیەکە تاک لەو ڕێگەیەوە فێری ئەزموون و تاقیکردنەوە دەبێت، تا لە ئایندەدا جوانترین و باشترین شێوە لە کار و کردارەکانیدا سودی لێ وەر بگیرێت و بەکاری بهێنێت). (حەمەد، ٢٠١٥، لا، ٩). هەروەک نوسەر ئاماژەی پێکردووە، لە ڕێگەی پرۆسەی پەروەردەوە

تاکێک فێری ئەزموون و تاقیکردنەوە دەبێت و تاکێکی لێهاتووی لێدروست دەبێت. سەرچاوەیەکی تر پەروەردە بەژیان دادەنێتن بۆ هەرتاک و کۆمەڵگەیەک، هەروەک دەنووسێت: (پەروەردە ژیانە و پرۆسەی گونجاندنی مرۆڤ و ژینگەکەیەتی). (همشری،٢٠٠٧،لا، ١٥). ئەمانە هەموو پێکەوە کاردەکەن بۆ برەودان بە گشت لایەنەکانی کەسایەتی تاکە کەس.

فێرکردن

فێرکردن پرۆسەیەکی ڕێکخراوی ئامانجدارە، دەبێتە هۆی کرداری فێربوون بەو خواست و ویستەی دەویسترێت. هەروەها فێرکردن بەشێکە لە پرۆسەی پەروەردە، پرۆسەیەکی دەرەکییە لەلایەن مامۆستایان کەسانی دیکە جێبەجێ دەکرێت، بە مەبەستی فێرکردنی کەسێک یان کۆمەڵە کەسێک، هەروەها پرۆسەیەکە لەناو خوێندنگایان لە دەرەوەی خوێندنگا جێبەجێ دەکرێت. بەپێی سەرچاوەیەک، (فێرکردن چالاکیەکی بەردەوامە و ئامانجی وروژاندنی پاڵنەرەکانی فێرخوازە بۆ فێربوون، کە کۆمەلێک چالاکی و بڕیار لە خۆ دەگرێت، کە فێرکار یاخود فێرخواز لە دۆخە فێرکارییەکاندا ئەنجامی دەدەن). (الحيلة، ١٩٩٩، لا،٢٢). هەروەها لە بارەی فێرکردنەوە وتراوە (فێرکردن بریتییە لە وەرگرتنی چەمک و واتەکان لە ڕێی ڕوونکردنەوە و وێناکردن و هێما و بەڵگەهێنانەوە و بەراوردکردن و خوێندنەوە و بیرکردنەوەوە) .(القائمي، ١٩٩٥، لا،٣٠). کەواتە دەرکەوت پرۆسەی فێرکردن زۆر گرنگە و لەهەموو قۆناغێکدا پێویستە برەوی پێبدرێت، بەتایبەت لە قۆناغی بنەڕەتییدا.

فێرکردن کردەیەکە ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە مامۆستاوە، واتە فێرکار، لەهەمان کاتیشدا، ناڕاستەوخۆ پەیوەستە بە فێرخوازەوە، واتە فێربوون. بۆیە لەفێرکردندا هاندان و وروژاندن و پاڵنەر هەیە بۆ فێربوون. هەروەک سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەڵێت: (چالاکییەکی بەردەوامە ئامانجی وروژاندنی پاڵنەری فێرخواز و ئاسانکردنی فێربوونە). (محمد، ٢٠٢١، لا، ٢٤). لێرەدا ئەەر سەرنج بدەین، قوتابی لەنێوان فێرکردن و فێربووندا، پێویستی بەهەوڵی خودی ناوەکی خۆی هەیە و لەولاشەوە پێویستی بە هەوڵی دەرەکی هەیە، کە ئەویش مامۆستایە. پاڵپشتی بۆ ئەم ڕاستییە ئەم سەرچاوەیەی لای خوارەوەیەو، کە تێیدا هاتووە: (فێرکردن پرۆسەیەکی دەرەکییە، لەلایەن کەسانی پسپۆر بە مەبەست فێرکردنی کەسێک یان گروپێک ئەنجام دەدرێت). (قادر، ٢٠٢١، لا، ٤٤). کەواتە هەرکات باسی فێرکردن یان فێربوون دەکرێت، هەست بە هەبوونی پەیوەندییەکی تەواو دەکرێت لەنێوان ئەم دوانەدا. ئەواتە سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە نووسیوێتی: (فێرکردن مامەڵەی نێوان مامۆستا و فێرخوازە، بەپێی ئامانج و ژینگەکە، لەسەر بنەمای پەیوەندی نێوانیان، کەئەرکی یەکەمیان گواستنەوەو گەیاندنی زانیاریە لە هەر بوارێک بێت بۆ کەسی دووەم بە مەرجێ ویستی و ئیرادە بۆ وەرگرتنی هەبێت). (رسول، ٢٠١٤، لا، ١٣). لێرەدا لێکۆڵەران بە پێویستی بەشی دووەمی لێکۆڵینەوەکە باس لە رنی پرۆسەی فێرکردن دەکەنەوە، لەوبارەی کە ئەم لێکۆڵینەوەیە دەیەوێت خزمەتێک پێشکەش بکات بە بواری فێرکردنی زمانی کوردی لەبازنەی یەکەم، بەتایبەت هەردوو لقی خوێندنەوەو نووسین.

فێربوون

سەرەتا پێویستە ئەوە بگوترێت، فێربوون پەیوەستە بە خودی فێرخوازەوە. بەڵام ئەوەی لێرەدا لێکۆڵەران دەیانەوێت لەم لێکۆڵینەوەیە باسی لێوە بکەن، بریتییە لەو فێربوونەی کە لەقوتابخانەدا ڕوودەدات. بێگومان مامۆستا و ڕێگاکانی وانەوتنەوە ڕۆڵیان هەیە لەوەی کەوا فێربون چالاک بکەن. سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باس لە فێربوون دەکات و دەڵێت: (فێربوون بریتیە لەنەخشەرێگا و پلانی تایبەتی فێرخوازان بۆ فێربوونی بابەتە جیاوازەکانی پرۆگرامی خوێندن و کارامەیی و مەعریفە نوێیەکانی لەلایەن مامۆستایان دەخرێنە روو. هەروەها فاکتەری سەرەکییە بۆ ئەو مەعریفە و کارامەییانەی فێرخواز لەپرۆسەی پەروەردە فێریان بووە، بتوانێت بە شێوەیەکی زانستیانە لە هەڵوێستی نوێدا جێبەجێیان بکات). (قادر، ٢٠٢١، لا، ٤٧). فێربوون لە ڕەفتاردا دەردەکەوێت و گۆڕانی بەسەردا دێنێت، لەمبارەیەوە سەرچاوەیەک پێی وایە کە: (فێربوون گۆڕانێکی نیمچە بەردەوامە لە رەفتاری تاک لەڕێی ئەزموون و مەشقکردن و ڕاپەراندنەوە دروست دەبێت). (محمد، ٢٠٢١، لا، ٢٣). بۆیە پێویستە ئەم فێربوونە کەش و هەوایەکی باشی بۆ بڕەخسێنرێت، هەروەک ئەم سەرچاوەیە لەمبارەیەوە دەڵێت: (فێربوون و وەرگرتنی زانست دەبێت لە کەشێکی کراوە و شەفافدا رووبدات). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٣). لەلایەکی ترەوە (فێربوون بریتییە لە وەرگرتنی دابونەریت و زانیاری و ئەو بیرۆکانەی تاک دوای لەدایک بوون فێریان دەبێت، ئەمیش بە ڕێگای مامەڵەکردنی لەگەڵ ئەو ژینگە کومەڵایەتییەی کە تێیدا دەژیت و گەورەدەبێت، چونکە ژینگەی کومەڵایەتی کاریگەریی زۆری لەسەر فێربوونی تاک هەیە لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ژیان). (عەبدوڵلا، ٢٠٢١، لا، ٧٧).

ئەوە ڕوون بووەوە کە فێربوون پرۆسەی چەسپاندنی ئەو زانیاریانەی کە فێرخواز وەریگرتوە لە چوارچێوەی پرۆسەی فێرکردن. واتا فێربوون دەشێ بەرهەمی فێرکردن بێت، فێربون پرۆسەیەکی بەردەوامە تیایدا مرۆڤ لێهاتووی و کارمەیەکانی زیاد دەکات. بێگومان فێربوون یەکێکە لە ئانجە سەرەکیەکانی فێرکاران بۆ بەدی هێنانی پرۆسەی فێرکردنیش پێویستە فێرکاران ڕێگا و شێوازی سەردەمی و تۆکمە بگرنە بەر بەپێی بەرنامە و پلانی داڕێژراو بەتایبەتی بازنەکانی سەرەتای خوێندن کە زۆر گرنگن بۆ ژیانی هەر تاکێکی کۆمەڵگا چونکە ئەو قۆناغە بناغەی دەوڵەتەوڵەتیش گەر بناغەکەی باش نەبێت ئەو وڵاتە ڕۆژ لە دووای ڕۆژ بەرەو خراپی دەچێت، بۆ ئەم مەبەستەش نوسەرێک دەڵێت: (زۆر لێدانەوە بۆ پرۆسەی سێگۆشەی فێربوون هەیە هەندێک کەس سێگۆشەی فێربوون بەوە لێک دەدەنەوە کە بریتییە لەمامۆستا، فێرخواز، بابەت یان ستراتیژ، فێخواز، بابەت، ماڵەوە). (اسماعیل، ٢٠١٤، لا، ١٥٩). بەڵام گرنگترینیان چۆن دەتوانین هەموو گۆشەکان بۆ خزمەتکردنی فێرخواز تەرخان بکەین،ئەگەر نەتوانرا بایەخ بە فێرخواز بدرێت، ئەوا نەوەیەک دروست دەبێت لە زۆر شت بێبەش دەبێت، بەشێوەیەک ناتوانێت خزمەتی خۆی و کۆمەڵ بکات چونکە پێشکەوتنی هەر وڵاتێک و دواڕۆژی ئەو وڵاتە بە فێرخوازەوە بەندە.

بەشی یەکەم

تەوەری دووەم: ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری

بێگومان پرۆسەی فێرکاری لەکۆمەڵێک ڕەگەزی سەرەکی و لاوەکی پێکدێت. ئەم ڕەگەزانەی فێرکاری هەموویان پێکەوە ڕۆڵیان هەیە لەسەر فێربوونی فێرخوازان و تەواوکاری یەکترن. لێرەدا لێکۆڵەران باس لەچەند ڕەگەزێکی گرنگگ دەکەن.

قوتابخانە

قوتابخاتە لە کۆنەوە تاکو ئێستا زۆر گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە لە کۆندا بە مزگەوت و حوجرە وتراوە قوتابخانە واتا خوێندن لەو شوێنانە بووە بەڵام دواتر بە تێپەڕ بوون و پێشکەوتنی سەردەم گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە، (قوتابخانە بریتییە لەگرینگترین دامەزراوەی فەرمی پەروەردەیی و فێرکاری و کۆمەڵایەتی. قوتابخانە سەرەتای دەست پێکردنی ئامانجە و دواڕۆژی مرۆڤ ڕۆشن دەکاتەوە). (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٧٨). هەروەها هێمایە بۆ هۆشیاری کۆمەڵگەی قوتابخانە بەوەی کە ژینگەی جوان و پاک، پاڵپشتی فێرکردن و فێربوون دەکات و گەواهییە بۆ ئاکاری ئەرێنی، و دەگونجێ لەگەڵ دەروون دروستی. ڕێک یەکێکە لە کۆڵەگە یاریدەدەرەکان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی قوتابخانە بە گشتی. جوانکردنی قوتابخانە بەرپرسیاریەتێکی هاوبەش و قوتابیان و کۆی کارمەندان بەشداری تیادەکەن، بەڵام ئەم بەرپرسیارەتییە وەدەستهاتووە، واتە لەخۆوە نەهاتووە، بەڵکو قوتابیان فێری دەبن و جێبەجێشی دەکەن بەسەرپەرشتکردنی دەستەی فێرکاری و ئەمەش تەنها بە پێشڕەوان دەکرێ، بە چالاکییە جۆراوجۆرەکانیشەوە وەدی دێت. قوتابخانە لە توانایدایە گەشە بە قوتابیان بدات لە گشت بوارەکان (ئاوەزی، هەڵچوونی ویژدانی، کارامەییەکان، کۆمەڵایەتی و کەسی) و کەسایەتی سەرکردانەی بنیات بنێ لە ڕێی چالاکییە جۆراوجۆرە پەروەردەییەکان.

لەسەرتاترین پێناسە بۆ قوتابخانە ئەوەیە کە (قوتابخانە ڕێکخراوەیەکی کۆمەڵایەتیە کە ئەرکی فەراهەم هێنانی ژینگەیەکی لە باری پەروەردەیی و فێرکاریە بۆ قوتابیەکان، پێویستە بە شێوەیەک سیستەم و یاساکانی ڕێک بخرێت قوتابی ئارەزوی بۆ خوێندن زیاد بکات و حەز بکات بۆ قوتابخانەکەی بچێت. لەلایەکی ترەوە قوتابخانە (بریتییە لەپەیمانگای پەروەردەو فێرکردنە خاوەن یاسای تایبەت بەخۆیەتی بۆ ڕێکردنی کارەکانی ، ئەو یاسایەن دەبێت ببێتە فێربوون و هاندانی قوتابی بۆ خوێندنەکەی). علی، ٢٠٠٧، لا، ١٤٣-١٤٥). لەگەڵ ئەوەشدا قوتابخانە پێکهاتوە لەو قوتابیانەی کە لە ژینگەی جیاوازەوە هاتوون و لە هەمان قوتابخانە و پۆلدا بە یەکەوە وانەکانیان دەخوێنن ، پێویستە هەموو قوتابیەک فێری یاساکانی قوتابخانە ببێت و پەیڕەویان بکات بە هاوکاری خێزانەکەی ..لەم سەرچاوەیەش باسکراوە دەڵێ (قوتابخانە: بە یەکێک لە دامەزراوەکان دادەنرێت لە ڕێکخستن و ئاراستە کردنی کۆمەڵایەتی ، واتە قوتابخانە دەتوانرێت ببێت بە سەرچاوەیەک بۆ تێکەڵاو بوون و گفتوگۆکردنی منداڵ لەگەڵ دەوروبەرەکەی و خێزانەکەی بە شێوەیەکی ڕێک و ژیرانە و تێگەیشتوانە.

کەواتە ئەرکی قوتابخانە بریتییە لە فێربوونی فێرخواز تێیدا. ئەوەتا ئەم سەرچاوەیە بەم شێوە باس لە قوتابخانە دەکات و دەڵێت: (دەبێت قوتابخانە قوتابیەکان فێری ئەوە بکات کە توانای تێگەشنیان لەشێوەی ژیان و بیرکردنەوەی کەسانی تر هەبێت). قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٤). کەواتە قوتابخانە بەرپرسە بە پێدانی زانیاری لەگش بوارێکدا بە فێرخوازان. هەروەک لەم سەرچاوەیەدا بەدی دەکەین: (قوتابخانەدا فێربوون بریتیە لە وەرگرتنی ئەو یاسا و رێسا تایبەتیانەی کە پێویستە بو ئاشنا بوون کەشی قوتابخانە، گوێرایەڵی بوو ئەم یاسایانەقوتابی هان دەدات بۆ ئەوەی بەردەوام رێز لە ماموستا و دایک و باوکی بگرێت، تاببێت نموونەیەکی پێشەنگی کەمەڵگە).

قوتابخانە هۆکارێکی گرنگە بۆ فێربوون و فێرکردن،هەر وەک زانایان ئاماژەیان بە قوتابخانە کردەوە لە ڕووی (پەروەردە و فێربوون) ەوە بە ماڵی دووەمی قوتابی دایان ناوە ، چونکە قوتابخانە ڕۆڵێکی گرنگی گێراوە لە دروستکردنی کەسایەتی و بەرەو پێشبردنی ئاستی زانستی و مەعریفی تاکەکانی نێو کۆمەڵگا. لەکۆتاییدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کە قوتابخانە بەبێ هەبوونی مامۆستا هیچ بایەخێکی نییەو ناتوانێت ڕۆڵی خۆی بگێڕێت، هەربۆیە لێرەدا لێکۆڵەران باس لە مامۆستا و ڕۆل و گرنگییەکەی دەکەن.

مامۆستا

بێگومان هەموو کەس نابێتە مامۆستا و شایەنی ئەوە نییە پێ بڵێیت مامۆستا. چونکە بەو کەسە دەڵێن مامۆستا کە زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی نەوەیەکی خوێندەوار، هەموومان قەرزاری مامۆستاکانمانین، بە خوێندەوار و نەخوێندەوار بە خاوەن بڕوانامەی بەرزو دکتۆرا و پڕۆفیسۆر تا دەگاتە ئەو کەسەی بڕوانامەی نییە. مامۆستا هەمیشە لە پێناو پەروەردەکردن و فێرکردنی منداڵانمان تەمەنی گەنجی دەبەخشێت و ڕۆڵەکان لە تاریکی ڕێگای نەزانی دەخاتە ڕێگای ڕاست و ڕوناکی بەو زانستەی هەیەتی. دەبینین لەم سەرچاوەیشدا (تویژەرێکی بواری پەروەردە و فێرکردن (دیفز) باس لە مامۆستا دەکات و ڕوونی کردۆتەوە کە مامۆستا وەک بەڕێوبەر و کەسێکی پێشەنگە لە پرۆسەی فێرکردندا ، بەمەش لە زۆربەی پیشەکانیتری جیاکردۆتەوە ، کە مامۆستا هەر خۆی جێبەجێکار و سەرپەرشتیکارە لە پۆلدا و بێ ئەو پرۆسەکە بەڕێوە ناچێت. (رسول، ٢٠١٤). لەلایەکی ترەوە ئەو پرسیارە بە مێشکی زۆر کەسدا دێت کە مامۆستا کێیە؟ (مامۆستا ئەو فەرماندە پەروەردەییەیە، کە پێشەنگی پڕۆسەی گەیاندنی شارەزایی و زانیارییە پەروەردەییەکانە، ڕێنوێنی ڕەفتار و هەڵس کەوتی ئەو فێرخوازانەیە کە وانەیان پێدەڵێتەوە.

بەڵێ ئەو (مامۆستا) فەرماندەیەکی پەروەردەیی گۆڕەپانەکەیە، شەڕ و بەرەنگاربوونەوەکانی هەموو ڕاستەوخۆ دژی نەزانین و دواکەوتوویە،زۆر ئازایانە و سەرکەوتووانەش بە چەکی بیر و باوەڕێکی پتەو بە پەروەردگار و لەبەر ڕوناهیا ئەو زانستانەش کە هەیەتی و پێی پڕچەکە، بەردەوام ڕۆژانە هەر لە بەیانییەوە تا ئێوارێ سەرکەوتن بە دوای سەرکەوتندا وە دەست دەهێنێ، کە بەم هەوڵ و هیممەتەشی دڵی هەموو ئەو خەڵکانەی دەوروبەری خۆش و شاد و ئاسوودە دەکات. (یەحیا، ٢٠١٣، لا، ٥١). بێگومان مامۆستا هۆکار و سەرچاوەی تێگەیاندن و پێگەیاندی قوتابی و پێشکەوتنی

کۆمەڵگایە، مامۆستا لەسەرەتادا زانست و زانیاری فێری قوتابی دەکات کە ڕێگای جۆراوجۆر دەگرێتەبەر بۆ ئەم مەبەستە هەروەها قوتابی پەروەردە دەکات کەسایەتی بۆ دروست دەکات وە زیرەک و بوێر و ئازاو لێهاتوو بێت، مامۆستا هۆکارەکە دەبێت و قوتابی دەرئەنجامەکەی کە لێی دەکەوێتەوە، لە بازنەی یەکەمدا مامۆستا وا دەکات کە قوتابی خەونی هەبێت بۆ داهاتووی حەز بکات ببێتە شتێک خەونی بۆ دروست دەکات، وە متمانەی بە تواناکانی خۆی هەبێت بۆ خوێندنو ئەنجامدانی کارەکان گیانی هاوکاری تێدا دروست دەکات کە لە داهاتوو سودی بۆ کەمەڵگاکەی هەبێت خزمەت بە کۆمەڵگا و مرۆڤایەتی بکات. هەروەها خۆشەویستی بۆ کارەکەی خۆی هەبێت و تاکێکی چالاک و بوێر بێت کە ئەمانە هەمووی لە قوتابیدا پێدەگەنێت و پێی دەبەخشێت بە شێوەیە پێی دەگەیەنێت. (مامۆستا هۆکارێکی پیرۆزە بۆ تێگەیاندن و پێگەیاندنی قوتابی و پێشکەوتنی کۆمەڵگا و لەم دەستەواژەیە ئەمە بەرچاو دەکەوێت کە ڕۆڵی مامۆستا وەکو (هۆکار) ڤەرێژی ئەوەی لێ دەکەوێتەوە و قوتابی دەبێتە (دەرنجام)، مەبەست لە بوونی مامۆستا و پیرۆزیی پیشەکەی دروستبوون و ئامادەکردنی قوتابییە بۆ ئەوەی کۆمەڵگا سوودی لێ ببینێت و ببێتە تاکێکی کارا و بە جورئەت و لێهاتوو لە بوارێک لە بوارەکانی ژیان و خزمەت بە کۆمەڵگا بکات/ حەسەن ل ١٩ ، ٢٠٠٨).ە ئەگەر لێرەدا باس لە گرینگترین ئەو چالاکیانەی کە مامۆستا لە پۆلدا پێیان هەڵدەستێت، دەتوانین بڵێین بریتین لەمانەی لای خوارەوە:

1. بەشداریی پێکردنی قوتابیان لە میانەی وانە وتنەوەدا.
2. وروژاندنی هەستیان بە ئەنجامدانی چالاکیەکانی ناو پۆل.
3. یارمەتی دانیان بۆ قۆستنەوەی هەلی فێربوون لە کەمترین ماوەدا.
4. پێشکەش کردنی وانەکە و ئامادەکاری بۆ کردنی.
5. دەستگرتن بەسەر ئاگاهیاندا و جۆراوجۆر کردنی وروژێنەرەکان .
6. خۆشەویست کردنی بابەتەکە لەلایان بە کورتکرنەوە و پوختکرنەوەی.
7. پێشنیار کردن و پرسیار کردن کە کاریگەری لەسەر گەشەکردنی چالاکی بیرکردنەوە بەجێدەهێڵێت.)(رسول ، ٢٠١٤ ، لاپەڕە ٢٥ – ٣٠)

لەبەر ئەمەش مامۆستا زۆرترین کاریگەری هەیە لەسەر قوتابی ، بۆ نمونە ئەو ڕەفتارانەی مامۆستا لەناو پۆل یاخود لە دەرەوەی پۆل ئەنجامی دەدات ، ڕاستەوخۆ کاریگەری بۆ سەر خوێندکاران هەیە ئەو ڕەفتارە چ باش بێت یاخود خراپ ، بۆ نمونە ئەگەر بێت و مامۆستا جگەرە بکێشێت ، یان جنێو بدات یان هەر کارێکی تر کە لە بەردەم خوێندکاران ئەنجامی بدات ئەوا ڕاستەوخۆ کاریگەری بە جێ دەهێڵێت لەسەر خوێندکارەکان ، وا باشترە مامۆستا ڕۆڵی ئەرێنی ببینی لە جوانتر کردنی ڕەفتاری خوێندکارەکانیدا ،ئەویش بە نواندنی ڕەفتار و هەڵسوکەوتی جوان و گفتوگۆی ئەرێنی بەرامبەر خوێندکارەکانی.

هەروەک لەسەرچاوەیەکدا هاتووە کە (کاری ماموستا دەبێت لەوێوە بێت کە دەستنیشانی پێویستی یەکەیەکەی قوتابیەکان بکات ، توانای تاکەکەسی قوتابیەکان دەسینیشان بکات ، لەشێوەی بیرکردنەوەکانیان). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ٢٤). کەواتە ئەوە ڕوون بووەوە کە ماموستا دەبێت هەستی بەرپرسیایەتی لە ناخی قوتابیەکانی بجێنێت ، ماموستا پێشەنگ و ڕێبەرە بو قوتابیەکانی،

ئەگەرخوی هەستی بەرپرسیاریەیتی نەبێت چون قوتابیەکان ئەو هەستەیان لا دروست دەبێت. سەرچاوەیەکی تر بەم شێوەیە دەنووسێت: (ماموستا پێویستە بەردەوام هەستی بەرپرسیاریەتی لەناخی بێت، بو ئەوەی بتوانێت راستەوخوو رووبەروی هەموو ئەرک و ئاستەنگێک ببێتەوە، هەستی بەرپرسیاریەتی وا لە ماموست دەکات شانازی بەکاسایەتی خوی بکات). (مام عبدوڵلا، ٢٠٢١، لا،١٠٨). کەواتە مامۆستا ئەو کەسەیە کە ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە پرۆسەی پەروەردەو فێرکردندا،زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی منداڵ. ئەمەش لە ڕێگەی گرتنەبەری ڕێگەی پێویست بەم بوارە، لەڕووی دانانی پلان و خۆ ئامادەکردن بۆ گەیاندنی زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی منداڵ. هەر مامۆستایە قوتابی فێری ئەلف و بێ و خوێندنەوە و نوسین دەکات. مامۆستا ئەو کەسە گەورەیەیە کە تەمەنی گەنجێتی خۆی تەرخان دەکات لە پێناو فێرکردنی منداڵەکانمان، لەنەخوێندەواری و نەزانی و دواکەوتویی ڕزگاریان بکات. ئێستا کاتی ئەوەیە کە باس لە تووخمی سێیەمی ئەم پرۆسەیە بکەین کە زۆر گرنگە و هەموو ئەوانی تر لەخزمەتی ئەم ڕەگگەزەی تری نێو پڕۆسەکەدان، ئەویش بریتییە لە فێرخواز (قوتابی).

قوتابی

ئەگەر بمانەوێت لەسەرتادا و بەکورتی پێناسەی قوتابی بکەین، ئەوە سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باسی قوتابیمان دەکات و دەڵێت: (قوتابی ئەو کەسەیە کە لە تەمەنی شەشساڵی دەخرێتە بەر خوێندنی قۆناغی بنەڕەتی لە ئێستادا و لە هەندێکی جێگەی کوردستان پێش ئەو تەمەنە دەخرێتە بەر قوناغی باخچەی ساوایان). (جاف، ٢٠١١، لا، ٩). کەواتە ڕوون و ئاشکرایە کە قوتابی تاکێکە دەخوێنێت یان فێردەبێت لە دەزگایەکی خوێندن ئەوا ئەو کەسە پێی دەڵێین قوتابی. قوتابی هەر لە سەرەتایی چوونی بۆ قوتابخانە فێری دەکرێت چۆن بخوێنێتەوە و بنووسێت لەلایەن مامۆستیان. مامۆستایی لێهاتوو و سەرکەوتوو دەتوانێت وا لە قوتابییەکە بکات کە باشترین و زیرەکترین قوتابی پێبگەیەنێت. ئەوەتا سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەنووسێت و دەڵێ: (فێرخواز یان قوتابی ئەو کەسەیە خوێندن دەکات بە پیشە لە پێناو فێربوونی زانست و زانین، پێویستە منداڵ لە ماڵەوە لە خێزانەوە پەروەردە کرابێت و ئامادەکرابێت بۆ قوتابخانە). (محمەد، ٢٠٢٢). ئاشکرایە قوتابییان هەموویان لە یەک ئاست و تواناد‌ا نین ،بەڵکو جیاوازی بەرچاو هەیە لە نێوانیاندا جا ئەو جیاوازییانە چ لە ڕووی ئاستی هۆشیاری بن یان لە ڕووی ڕاددەیی. کەواتە ئامادەیە بۆ فێربوون یاخود بە شێوەیەکی بیرکردنەوەی و کارزانی و لێهاتوویی و دەست ڕەنگینی ئەوە جگە لە جیاوازی پێکهاتن لە لەشیان (کورت ، درێژ ، قەڵەوی ، لاوازی ، چالاکی و شتی تر. ڕەنگە ئەو جیاوازییانە زگماک بن یان کاردانەوەی ژینگە و شێوەی پەروەردەکردن و ئەو ئەزموونانە بێت، کە لە ماڵ و قوتابخانە و دەوروبەری بەسەری داهاتووە. (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٤٩). بۆ نموونە ئەو قوتابییەی لە خێزانێکی دەوڵەمەند پێدەگات ئەزموونی زیاتر دەبێت لەو قوتابییەی لە بنەماڵەیەکی هەژار و نەداردا گەورە دەبێ، وە هەروەها قوتابییەک جیاوازە لەگەڵ قوتابییەکی تردا لە ڕووی زوو فێربوون و تێگەیشتندا. (دەبێ جەخت لەوە بکەینەوە، لەو کاتەی قوتابی دەخوێنێتەوە، پشتیوان دەبێ بۆ

ئێمە و بۆ خۆشی لەکرداری پێگەیانی، چونکە پێگەیشتن لە بریتییە لە کۆمەڵێک زانست و زانیاری و ڕێنوێنی وە دەستهاتوو لە ژینگەی قوتابخانە، یا بە هۆکاری خودی. لێرەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە پێگەیاندنی قوتابییەکان قەتیس نییە لە قوتابخانەکان و بەش و پۆلەکان، بەڵکو پێگەیاندن لە بنەڕەتدا پەیوەستە بەو ویست و خواستەی قوتابی و دەبێتە کۆمەڵگەی پێگەیاندنی فێرگەیی، بە وەبەرهێنانی گشت ئەو بژاردانەی لەبەر دەستیەتی، لە پێشی هەموویانەوە خوێندنەوە، بۆیە دەکرێ بڵێین پێگەیاندن لایەنە مەعریفی و ڕۆشنبیرکردن و کارامەییەکانیش دەگرێتەوە، جگە لە قوتابخانەش توانست و لێهاتوویش لە ئاستی تاکە کەس و توانستە خودی و تایبەتەکانیش لەنێو قوتابییان خۆیاندا دەگرێتەوە. (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٤٩). کەواتە پێویستە زۆر گرنگگی بدەین بەفێرخوازان هەروەک (پێندرۆیی، ٢٠١١، لا، ١٢٥) بەم شێوەیە دەنووسێت و دەڵێت: (بایەخدان بە قوتابی ـ ڕێزگرتن لە هەست و مافەکانی قوتابییان. هەروەها هانیان بدات بۆ ئاکارە جوان و پەسەندەکانی کۆمەڵایەتی و هانیان بدات بۆ ئەوەی وەک یەک تیپ کاربکەن.

پرۆگرامی خوێندن

لەپاڵ باسکردنی ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری، کە هەریەک لە مامۆستا و قوتابی بوون کە لەقوتابخانەدا دەچنە پەیوەندییەکی زانستی و فێرکاریی و پەروەردەییدا، هاوکات، پێویستە لەبارەی پرۆگرامیشەوە بدوێین، کە هەوێنی بەیەک ەیشتنی مامۆستاو قوتابیە.

وشەی پرۆگرام و بەرنامەی خوێندن هەموو ئەو بابەت و سیستەمانە دەگرێتەوە کە بە پلان بەرنامە ڕێژکراون لە پێناو بەڕێوەچوونی پرۆسەی پەروەردەو فێرکردن. قسەکردن لەسەر پرۆگرام لە پرۆسەی پەروەردەدا گرنگە، چونکە قوتابی لەڕێگەی ئەو بەرنامەو پرۆگرامە بڕیار لەسەر دراوانەوە فێردەبێت و پەروەردە دەکرێت و ئامادەی نێو کۆمەڵگە دەبێت. بەتایبەت پرۆگرامی قۆناغە سەرەتاییەکانی فێرکردن. لەبەر ئەم هۆکارەیە لێکۆڵەران لەمبارەیەوە دەنووسن. ڕوون و ئاشکرایە پرۆگرامی خوێندن لایەنێکی گرینگی پرۆسەی فیرکردنە.

پرۆگرام پێویستە قوتابی بۆ ژیان ئامادە بکات و گونجاو بێت لەگەڵ ژینگەی قوتابیدا. بۆیە ئەوەی لێکۆڵەران لەم لێکۆڵینەوەیە مەبەستیانە و بەنیازن لەبارەیەوە بنووسن، بریتییە لەو رۆڵەی کەوا پێویستە پرۆگرام بیگێڕێت لە پێدانی زانیاری بە فێرخوازان.

بەشی یەکەم

تەوەری سێیەم: زمان و لقەکانی زمانی کوردی

لێکۆڵەران لێرەدا و لەم تەوەرەدا باس لە زمان و لقەکانی زمان و چۆنییەتی فێربوونیان دەکەن، ئامان لەم تەوەرەدا ئەوەیە کە باس لە گرنگی لقەکانی زمانی کوردی بکرێت، کە چۆن قوتابیی فێریان دەبێت. بەتایبەتی دووان لە گرنگترین و سەرەکیترین لقەکانی زمان کە بریتیین لە (خوێندنەوەو نووسین).

زمان

سەرەتا ئەگەر باس لە زمان بکەین و یسناسێنین، ئەوە لەو پێناسەیەی (ساپیر)ەوە دەستپێدەکەین کە دەڵێت: (زمان هۆیەکی ناغەریزییە تایبەتە بە مرۆڤ، بۆ دەربڕینی هەست و ئارەزوو بەکاردێت، بە هۆی ڕەمزی لەسەر یاسا ڕۆیشتوو کار دەکات و لەژێر یاسای مرۆڤدایە). (ناوخۆش و خۆشناو،٢٠١٠ ، لا، ١٤٣). هەروەها لەسەرچاوەیەکی تردا بەم شێوە ناسێنراوە کە دەڵێت: (زمان سیستەمێکە لە نیشانە، لە خۆوە لەسەری ڕێککەوتووین، توانای دابەشکردنی هەیە، تاکە کەس وەک ئامرازێک بۆ دەربڕینی مەبەستەکانی و بۆ پەیوەندیکردن بە کەسانی دیکەوە لە ڕێگەی ئاخاوتن و نووسین بەکاریدێنێت). (خۆشناو، ٢٠١٤، لا،١٥). ئەو زمانەی کە هۆکاری لێکگەیشتنی تاکەکانی نێو کۆمەڵگەیە بریتییە لە (زمان کۆمەڵە دەنگ و بێژە و پێکهاتەیەکە مرۆڤ مەبەستەکانی خۆی پێ دەردەبڕێت و ، وەکو ئامرازێک بۆ لەیەکگەیشتن و تێگەیاندن بە کاری دێنێت، لەگەڵ بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری، زمان وەسیلەی پێکەوە بەستن و پەیوەندیی کۆمەڵایەتییە کە دەبێت هەبێت بۆ تاک و کۆمەڵ بەکەڵکە. (محەمەد، ٢٠١٥، لا،١٧). ئەگەر بێینە سەر زمانی کوردی، کە بۆ ئێمە بریتییە لە زمانی دایک، ئەوە لەچەندین لق پێکدێت و هەر لقەو تایبەتمەندی خۆی هەیە، لێرەدا لێکۆڵەران باس لە لقەکانی زمان دەکەن.

لقەکانی زمانی کوردی

لقەکانی زمان، لەهەر زمانێکدا لەچەند بەشێک پێکدێن و پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە. لە ڕابردوودا ڕاهاتبوو ین کە لە گوتنەوەی زماندا بە سەر چەند لقێکدا دابەشی بکەین، بە جۆرێک هەر لقێک ئاراستەیەکی سەر بە خۆی گرتووە و جیایە لە لقەکانی تر، لقەکانی زمانی کوردی لە قۆناغی سەرەتاییدا ئەمانەن: خوێندنەوە، خەت، ڕێنووس ،دەربڕین، ڕێزمان و ڕاهێنانی زمانەوانی، دابەشکردنی زمانی کوردی بۆ ئەم لقانە دەستکردە، و بەمەبەست و بۆ هەماهەنگی لە کارکردندا لە چێوەی خوێندنی گشتیدا کراوە، و بۆ هەر لقێکیش کاتێک دانراوە کە تێیدا بگوترێتەوە تاکو بگەینە ئامانجە گشتییەکەمان لە گوتنەوەی ئەو لقەدا، ئەم کارەش بۆ توانست پێپەیداکردنی فێرخوازە بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی ئەو ئەوزارە دەربڕینە گرنگە بکات بە جۆرێک کە بتوانێت لە دەربڕیندا بەکاری

بهێنێت هەروا لە تێگەیشتنیشیدا، بۆیە لەبەر ئەم دوو مەبەستە بنەڕەتیە(دەربڕین و تێگەیشتن) دا ئامانجی گوتنەوەی هەموو لقەکانی زمان ڕێزدەبێت. (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٢٠-٢١). دابەشبوونی زمانەکان بە گوێرەی سیستەمی نووسین بێگومان هەموو جۆرەکانی ئەلفبێ (ئەلفابێتیکی و لۆگۆگرافی و بڕگەکاری) سیستەمی نووسینی زمانن. بیرۆکەی ئەلفابێتیکی (پەیوەندی نێوان پیت و فۆنیم) لە چاو مێژووی سیستەمی نووسینەوە نوێیە. لە کۆندا سیستەمی نووسین زیاتر (وێنەی) و (بیرۆکەیی) بووە, هەر بۆیە مێژووی نووسینی لۆگۆگرافی لە ئەلفابێتیکی کۆنترە. (ناوخۆش و خۆشناو، ٢٠١٠ ، لا،١٩٠)

لێرەدا بەکورتی هەندێک لەبارەی لقەکانی زمانەوە دەدوێین، بەو پێیەی کە لەسەرچاوەکاندا باسکراوە.

ڕێزمان: سەبارەت بە لقەزمانی ڕێزمان، سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باسی کردووەو: (خوێندنی ڕێزمان تەنیا لە پێناوی دروستی دەربڕیندایە و هیچی دی نا، ئەویش بە قسەکردن و بە نووسین، سەرباری ئەمانەش بۆ تێگەیشتنی بیرەکان و دەرککردنی واتاکانی بە ئاسانی. بۆیە زۆر مەشق و ڕاهێنان کردن، و تێبینی کردنی ڕێگاکانی بەکارهێنانی زمان لەدەقەکاندا و لەهەڵوێستە زمانەوانییە زیندووەکان دا وا لە قوتابییان دەکات کە ڕێساکان (ڕێزمان) تێبگەن و هەستی پێبکەن: بە پێی ئەم ڕێسایانە و بە ئاسانی و بەسەلیقەوە دەست بکەن بە قسەکردن و نووسین بە ڕەهایی). (محەمەد، ٢٠١٥، لا،١١٠).

خەت: ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە مامۆستای لێهاتوو و زیرەک لە ڕێگەی خەت و نووسینەوە دەتوانێت بەهرە و توانستی منداڵ دەربخات و هێز و توانایان پێببەخشێت زیرەک و چالاک دەبن هەندێک منداڵ لە ماوەیەکی کەم و بە ئاسانی فێردەبن بەڵام هەندیکیان پێویستیان بە کاتێکی زۆرتر دەبێت تا تەرکیز بکەن و فێری خەت و نووسین ببن. (ئامانجەکانی وانەی خەت مامۆستا لەم وانەیەدا وەکو هونەرێک بتوانێت بەهرەکانی منداڵ دەربخات و بەهێزیان بکات وەکو هشیاری وردبینی، هەروەها لە بەرانبەرکردن و حوکمداندا و لە بیرکردنەوەی دروستدا بەهێزی دەکات هەر وەکو دەتوانێت فێری پاک و خاوێنی و یاسا دۆستیان بکات، لەگەڵ وردەکاری لە کارکردندا، خەت منداڵ فێری خۆگری و خۆشویستنی ڕکەبەری و دەرککردنی جوانی بکەن.) (محەمەد، ٢٠١٥، لا،٨١).

سروود: لە ڕێگەی ئەو بابەتەوە مامۆستا وادەکات کەمنداڵ پەروەردەیەیەکی دروست وەربگرێت و ئاکار و کردەوەو دەروونی باش بەوەی کە منداڵ کاتێک سرود دەڵێت شەرمی دەڕەوێتەوە و لە ناو هاوڕێکانی بێ ئەوەی بترسێت گۆرانی دەڵێت وا وادەکات کاتێک بەتەنهاشە سروودەکە بڵێتەوە و دەتوانێت باشتر دەنگەکان دەربڕێت و قسەبکات وە دلێری و ئازایەتی و بوێری دەبوژێتەوە. (مامۆستا لە گوتنەوەی بابەتی سروددا ئامانج گەلی زۆر و، پەروەردەیی و ئاکار و [دەروونی] بەدەست دەهێنێت : ١ـ شەرمنی لای منداڵ دەڕەوێنێتەوە لە گوتنەوەی سرووددا بە دەنگی بەرز و لەناو هاوڕێکانیان بێ هیچ شەرم و شکۆ و دڵە لەرزەیەک گۆرانی دەڵێت. یاخود پاشتر بە تەنیا. ٢ ـ گۆکردنی منداڵ باشتر و بەهێزتر دەکات، بە تایبەتی لە گۆکردنی بێژە و پیتەکاندا. ٣ ـ دلێری و سۆز و هیممەتی قوتابی دەبووژێنێتەوە، و چالاکی دەکات، شانازی بە کەسیەتی خۆیەوە دەکات. ٤

ـ فەرهەنگی زمانیان دەوڵەمەند دەکات و زمانپاڕەو دەبن، شێوازی گفتوگۆ کردن و ئەدایان بەرەو پێشەوە دەبات. (محەمەد، ٢٠١٥، لا،٨٩).

دەربڕین: لەڕێگەی دەربڕینەوە مامۆستا مامۆستا دەتوانێت وانەکان بگەیەنێت بە قوتابی دەربڕینی واتە شیکردنەوەی دەرس و گەیاندنی بە قوتابی قۆناغی بنەڕەتی هەروەها بەوەرگرتنی دەربڕاوەکان قوتابیش وانەکە وەردەگرێت و تێدەگات بەم شێوازە فێردەبێت. (دەربڕین، ئەو زارێکی فێربوون و فێرکردنە). (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٩٩).

لەبەرکردن: (بایەخی ئەزبەرکردن و ئامانجەکانی گوتنەوەی : ئەو پارچە ئەدەبیانەی بۆ ئەزبەرکردن هەڵدەبژێردرێن لە بەرزترین نموونەی ئەدەبی دەبن، چێژ ڕۆڵی گەورە دەبینێت لە هەڵبژاردندا، حیکمەتی تێدایە، پەند، ئاکار و سۆزی تێدایە، ئەم پارچە دیاریکراوانە چێژ و دەرککردنی جوانی لای قوتابی پەروەردە دەکەن، هەروەها ڕەوشت و فەزیلەتی فێردەکات، بیر ڕووناک دەکاتەوە و زمان و فەرهەنگی زمانی منداڵ دەوڵەمەند دەکات.) (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٩٣).

خوێندنەوە

خوێندنەوە ئەو لقە گگرنگەی زمانە کە پێویستە لەبازنەی یەکەمی خوێندندا قوتابی بەباشی فێری ببێت. ڕەنگە بێتەوە یادمان کە دایک و باوکی هەریەکەمان، یەکەمین شتێک کە چاوەڕوانی بووە کە ئێمە لە قوتابخانەدا فێری ببین، خوێندنەوە بوو. گە لەحەزی دایک و باوک بۆ فێربوونی ئەم لقەی زمان، بەڵکو خوێندنەوە ڕووی پێشکەوتنی هەر وڵاتێکە و سەرچاوەیەک لەمباریەوە دەوڵێت: (پێوانەکردنی ئاستی پێشکەوتنی هەموو کومەڵگایەک بەندە بەئاستی خوێندن و خوێندەواریەوە). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٣).

هەروەک دەزانین، کرداری خوێندنەوە کە لەلایەن قوتابی ئەنجام دەدرێت، زانینی پیتەکان و ناسینەوەی دەنگەکان هەنگاوی فێربوونی خوێندنەوەن ئەمە یەکێکە لە هەنگاوی کرداری خوێندنەوە، لە ڕێگەی بینین و ناسینەوەی پیتەکان قوتابی بەیەکەوە یان دەبەستێتەوە و دەیخوێنێتەوە. (هەنگاوەکانی فێربوونی خوێندنەوە لە زانینی پیتەکان و ناسینەوەی دەنگەکانیان و چۆنیەتی پێکەوە پەیوەستبوونیان دەست پێدەکات). (عدس، ٢٠٠٠، لا، ١٣٦). کەواتە بریتییە لە پرۆسەیەکی پەروەردەیی کە قوتابی لە سەرەتای چوونی بۆ قوتابخانە فێری دەبێت، خوێندنەوە بە مەبەستی ڕۆشنبیری زیاتر یاخود فێربوونی زانیاری زیاتر بۆ ئەوەی قوتابی مێشکێکی فراوانتر و باشتری هەبێت، خوێندنەوە بەڵگەیەکە لەسەر ڕۆشنبیری بیری ئەو خوێنەرە، چونکە خوێنەر وەرگری ڕۆشنبیری وڵاتە جیاوازەکان دەبێت، بە یارمەتی ئەو وەسف و وێنە و هێمایانەی کە لەناو کتێبەکەدا نوسراوە و کێشراوە ئاشنایان دەبێت، وە لەلایەکی ترەوە خوێنەر زانیاری جیاواز و زیاتری لە فەرهەنگی وڵاتان دەست دەکەوێت.

ئەو خوێندنەوەی ئێمە لێی دەدوێین، خوێندنەوەیەکە بە مانا گشتی و فراوانەکەی هەر ئەو چالاکیانەنین کە پەیوەستن بە بڕیار لێدراوەکان و پرۆگرامەکانی خوێندن، بەڵکو تێدەپەڕێ بۆ

هەموو جۆرە خوێندنەوەیەکی بەسوود بۆ بنیاتنان و ڕۆشنبیرکردنی قوتابیەکانمان، خوێندنەوە لە ڕاستیدا خولیا بوونێکی کاریگەرە و چالاکییەکی تایبەتە هەروەها کارامەییەکی وا لە تاکی خوێنەر دەکا دەرک بە ناوەخنی دەقێکی نووسراو بکات پەیکەری لێکدانەوە و تێگەیشتن، چونکە خوێندنەوە بە شرۆڤەکردنی تۆڕی هێماکانی زمانەوانی دەستپێدەکا و دەقێک لە دەقە جۆراوجۆرەکانی لێ پێکدێت. سەرچاوەیەک پێی وایە کە (خوێندنەوە گرینگترین هۆکاری گواستنەوەی عەقڵی مرۆییە). (شحاتە، ١٩٩٣، لا، ١٠١). بە دەربڕینێکی ساکار خوێندنەوە بریتییە لە شرۆڤەکردنی وتەکانی نێو دەقێک کرداری خوێندنەوە بریتییە لە کۆمەڵە شارەزاییەک کە یارمەتی خوێنەر دەدات چالاکانە ئەو کردەیە کە بە چەند گۆڕانکاریدا تێپەڕ دەبێت بە پێچەوانەی نووسین، چونکە کۆمەڵێک چالاکی لە خۆ دەگرێت کە پێویستییان بە لێکدانەوە و بەردەوامی و وردبینی هەیە، بۆیە دەبینین خوێندنەوە پێویستی بە وزەیەکی بەهێز و توانایەکی بەرزی هزری ئاڵۆز و جۆراوجۆر هەیە.
لەکۆتایی ئەم نووسینەدا لێکۆڵەران وای دەبینن کە خوێندنەوە زۆر زیاترە لەوەی باسکرا، چونکە یەکێکە لە ئامانجەکانی فێرکردن کە لەبازنەی یەکەمدا وەک سەنگی مەحەک، پێویستە قوتابی فێری ببێت. لەبەر ئەم هۆکارە لێکۆڵەران لەبەشی دووەمدا وەک بەشێکی گرنگگ لە ناونیشانی ئەم لێکۆڵینەوەیە، باس لەو هۆکار و ژینگەو کەناڵە پەروەردەییانە دەکەن کە هۆکاری گەشەو بەرەوپێشچوونی ئەم لقە گرنگەی زمانە.

نووسین

دیارە پەیوەندییەکی زۆر بەتین هەیە لەنێوان خوێندنەوەو نووسین. باش بوون لەهەرکامێکیان، دەبێتە هۆی باشبوون لەوەی تریان. سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە نووسیوێتی: (بۆ ئەوەی کەسێک لە نووسیندا باش بێت پێویستە بخوێنێتەوە و مەشق لەسەر حونجەکردن و ڕێنووس بکات ئەویش بە ڕێگەی تێبینیەوە لە کاتی خوێندنەوەی زۆردا، خوێندنەوەی زۆر هەڵەی نووسین و ڕێنووس ناهێڵێت). (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٦٧). شایەنترینی نووسینەکان بۆ خوێندنەوە, ئەوەیانە ناوەڕۆکێکی تازە, سەردەمییانە و پێشخەرانەی هەبێت و بێزارکەرترینیشیان ئەوەیە کە پاتەی بیستراو و گوتراوی کەسانی دیکە بێت. بەم پێیە, کەسانێک دەیانەوێت شتێک بڵێن کە خەڵک ڕۆژانە چەندان جار لە میدیا فەرمی و بانگەشەکەر و گوتارە باوەکانەوە گوێبیستی دەبن؛ نابێت چاوەڕێی ئاوڕلێدانەوە بن. ڕاستە هەر قسەیەکی نوێ و بێپێشینە ڕاست و درووست نییە؛ بەڵام قسەی دووبارە هەمیشە بێزارکەرە, مەگەر بۆ کەسانێک بە قسەی دووبارە ڕاهاتبن. کەواتە (نووسین : دەربڕین و ڕوونکردنەوەی دەنگەکان بە هۆی وێنەی دروست کراوە کە پێی دەڵێن پیت). (فەخر، ١٩٨٧، لا، ٩). بۆ نموونە سڕینەوەی یەک وشەی زیادە، هەڵگرتنی بارێکە لەسەر شانی ڕستە و تێگەیشتنی خوێنەر. ڕستە تا پوختتر بێت, چالاکترە و لە تێگەیشتی خوێنەرەوە نزیکتر. کەواتە نووسینیش لقێکی تری گرنگی زمانە و پێویستە بایەخی زیاتری پێبدرێت.
ماوەتەو بڵێین: باشەخی نووسین لەچیدایە؟ بێگومان جگە لەوەی کە هۆکارێکە بۆ گواستنەوەی بیر و بۆچوونەکان لە کەسێکەوە بۆ کەسانی تر، لە ڕێگەی نووسینەوە، هەروەک ئەم سەرچاوەیە باسی

لێوە دەکات: (نوسین هۆکارێکە لە هۆکارەکانی دەربڕینی فکری قوتابی، البجە، ١٩٩٩، ل٣١٥). هاوکات هۆکاری گەنجینەکردنی زمانیشە. لەلایەکی ترەوە بەهۆی نووسینەوە دەتوانرێت مێژوو و کلتور و ڕەسەنایەتی لەنەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر بگوازرێنەوە.

هەروەها نوسەری ناوداری کورد مارف بەمجۆرە نوسیت دەناسێنێت و پێیوایە (نوسین لە ئەنجامی پەیوەندی دوور و درێژی ئابووری و سیاسی و کلتووری میلەتی کورد لەگەڵ میلەتانی تردا گەلێک وشەی بێگانە هاتۆتە نێو زمانی کوردییەوە و بنجی خۆیان پتەو کردوە بێگومان ئەوەی کورد لە بێگانەی وەر گرتوە خستویەتیە ژێر باری فۆنەتیک و ڕێزمانی کوردیەوە بەمە بەرگێکی کوردی بەبەردا کردوە ئەوەش کە پتر پێوسیتی بە دەستکاری کردن بوو زیاتر وشە عەرەبییەکان بووە دەستکاریی وشە عەرەبییەکان لە چەند ڕێگایەکەوە بووە بۆ نمونە ئەگەر لە وشەی عەرەبیدا دەنگێک هەبوبێ کە لەگەڵ یاسای فۆنەتیکی زمانی کوردی ڕێک نەکەوتبێ ئەوا گۆڕان کاری بەسەردا هێناوە بە وێنە دەی بینین دەنگی (ث–ص–ض–ط–ظ–ذ...) کە لە وشەی عەرەبیدا هەن لە کوردیدا کراون بە (س–ت–ز...) (مارف، ١٩٨٦، لا، ١٤١).

هەروەک پێشتر باسکرا کە خوێندنەوە بەلای لێکۆڵەرانەوە جێگەی بایەخ و گرنگیپێدان بوو، بەهەمان شێوەش ئەم لقەی تری زمان کە (نووسین)ە بەهەمان شێوە گرنگەو پێویستە تواناکانی مامۆستا و هەوڵەکانی قوتابخانە هۆکاری زوو فێربوونی فێرخوازان بن بۆ ئەم کارامەییەی زمان.

بەشی دووەم

تەوەری یەکەم: سیستمی فێرکاری

سیستمی فێرکاری لەهەر وڵاتێکدا وەکو سەنگی مەحەک وایە بۆ ئەو وڵاتە، بەوەی ئایە وڵاتێکی پێشکەوتووە؟ یاخود دواکەوتوو؟ چونکە هەموو پێشکەوتنێک لەهەر بوارێک لەبوارەکاندا سەرچاوەیەکەی بریتییە لە سیستمی فێرکاری. لەمبارەیەوە سەرچاوەیەک پێی وایە کە (پێشکەوتن و دواکەوتنی هەر وڵاتێک بەهەڵسەنگاندنی دیستەمی فێرکاری ئەو وەڵاتە پێوانەدەکرێت ئەگەر بەها بنەما مروڤایەتیەکان رەنگدانەوەیان لەبەرنامەی کاری قوتابخانەکاندا هەبوو ئەوە دەکرێت سیستەمە بوترێت سیستەمی دیموکراتیی فێرکاری). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٥). هەروەک ڕوونە و ئاماژەی پێکراوە، قوتابخانەکان ئەو شوێنەن کە تێیدا فێرکردن و فێربوون دێتە ئاراوە. سەرچاوەیەکی تر بەم شێوەیە دەدوێت: (سیستەمی فێرکاری هەموو ئەوەی ئێستا دەیبینین دەربارەی قوتابخانە و پرۆسەی فێربوون و فێرکردن تێیدا وەک دوایین پێشکەوتن و باشترینیان لەوانەیە دوای ماوەیەک بۆمان دەردەکەوێت کە هەڵەیەو هەموو ئەو شتانەی ئێستا دەبینین لەوانەیە لە داهاتوودا بە پێچەوانەوە دیار بێت). (عدس، ٢٠٠٠، لا، ١٥).
پێویستە لێرەدا ئاماژە بەوە بکرێت کە لەنێو سیستمی فێرکاریدا، پرۆگرامی خوێندن بەشێکی گرنگ پێکدەهێنێت. پەرتووک و بەرنامەی بڕیاردراوی خوێندن، بەشێکی گەورە لەم سیستمە پێکدەهێنێت. کەواتە قسکردن لەسەر پەرتووکی خوێندن، بابەتەکانی و وێنەکانی و ئامانجەکانی، بەتایبەت بۆ قۆناغی بنەڕەتی و بازنەی یەکەم، یەکێکە لەپێویستییەکانی لێکۆڵینەوەی زانستی. واتە پێویستە لیکۆڵەران زۆر گرنگی بەهەڵسەنگاندنی بابەتەکانی بەرنامەی خوێندن بەگشتی و بازنەی یەکەم بەتایبەتی بدەن.

ئامانجە پەروەردەیی فێرکاری

کاتێک دەڵێین ئامانجە پەروەردەیی و فێرکارییەکان، هەڵبەت مەبەست لەو ئامانجانەیە کە لەلایەن وەزارەتی پەروەردەی هەر وڵاتێکەوە دادەنرێت، تاکو منداڵان لەڕێگەی خوێندنەوە فێریان ببن و بەدیان بهێنن. دیاریکردنی ئەم ئامانجانە گرنگن لەپرۆسەی پەروەردەوە فێرکردندا. گرینگی دیاریکردنی ئامانج لە پرۆسەی پەروەردە و فێرکردندا بەپێی سەرچاوەیەک (هۆکارە بۆ دیاریکردن و دانانی ناوەڕۆک و پرۆگرامی خوێندن بە پێی قۆناغ و ئاستی گەشەکردنی ژیری، وە ئامادەکردن و لەبەرچاوگرتنی هۆ و ئامرازی شیاو بۆ بە دەست هێنانیان). (رسول، ٢٠١٤، لا، ٣٨). مەبەست لەدیاریکردنی هەموو ئەمانە ئەوەیە کە هەر فێرگەیەک بتوانێت ئەم ئامانجانە بهێنێتە دی. ئەوەتا سەرچاوەیەکی تر لەمبارەیەوە پێی وایە کە (فێرگە دەبێت، منداڵ هان بدەن گەشبینانە لە ژیان و ئایەندە بڕوانن و هەڵبژاردنیان ژیرانە بێت. دەبێت فێری بەرپرسیارییەتییان بکات، بیر لە کاریگەریی هەڵسوکەوتیان لەسەر کەسانی دیکە بکەنەوە، کاتێک دیدو ڕای خۆیان دەربارەی کەسانی دی و بابەتەکان دەدەن، دەبێت ئاگامەند، ویژدان زیندوو و ڕەوشتبەرزانە بێنە پێش). (مستەفا، ٢٠٠٩، لا، ٩). ئەگەر سەرنجی بدەین لەسەرچاوەیەکدا باس لە ڕۆڵی ئامانجەکان دەکات بەوەی کە

بۆ ئەو (منداڵانەی کە تەمنیان لە نێوان چوار بۆ شەشە ساڵان بەسەرەوەیە، بەشێوەیەکی باش پەروەردە بکرێن و ئامادە بکرێن بۆ قۆناغی چوونە قوتابخانە بەشێوەیەک کەسانی دەروون دروست و جەستە بەهێزبن و بەسەرتاکانی داب و نەریتی کۆمەڵایەتی و ئاکاری ئاشنای بکرێن و گەشە بە توانستە عەقڵییەکانیان بدرێت بەمەرجێک لە چوارچێوەی سیستمێکی دیموکراتی بێت). قەرەچەتانی، ٢٠١٤، لا، ٢٠). بۆیە لێرەدا پێویستە باس لەوە بکەین کە ئامانجە پەروەردەیی و فێرکارییەکان دابەش دەبن بەسەر سێ بەشی سەرەکییدا، لەسەرچاوەیەکدا (جامل، ١٩٩٨) باسی لێوەکراوە، ئەوانیش بریتین لە.

1. ئامانجە مەعریفییەکان
2. ئامانجە ویژدانییەکان
3. ئامانجە جوڵەییەکان

لێکۆڵەران وای دەبینین، کە ئەم ئامانجانە لەرێگای چەن هۆکارێکەوە دێنە دی. لەوانەش ڕۆڵی مامۆستا، خودی قوتابی، هەوڵەکانی ماڵەوە و ژینگەی قوتابی، هەروەها ڕۆڵی پەرتووک و بەرنامەی خوێندن. کە لێرەدا ئەم لێکۆڵینەوەیە زیاتر جەخت لەسەر بەرنامەی خوێندن دەکاتەوە.

ئامانجەکانی خوێندنەوە

خوێندنەوە سوودێکی زۆر بە مرۆڤ ئەدات وەک هاورێ یەکی باشە بۆ مێشک وا دەکات بیرو هزر بە چالاکی بهێڵێتەوە وە بە هۆی ئەو زانیاریانە توانای لێکدانەوە و شرۆڤە کردنی بۆ هەر بابەتێک بە هێز و تە رکیزەوە ئەنجام بدات (ئامانجەکانی خوێندنەوە ئەوەی لە سەر قوتابیە (پێویستە دەربرینی پاراو وە دروست بکات ,ئەدای چاک بێت و لەواتاکان تێبگات. هەروەها توانای وەرگرتنی چاپووکی یە جۆراو جۆرەکانی هەبێت وەک خێرایی و بە سەر بە خۆیی خوێندنەوە و واتاکان بە تەواوی وەربگرێت , ببێتە هۆکار بۆ ئەوەی بتوانێت ئەوەی ئەیخوێنێتەوە لێ ی تێبگات و هەستی خۆی لە بارەی واتاکەوە دەرببڕێت). قادر، ٢٠١٥، لا،٣٠). کەواتە ئامانج لە خوێندنەوە هەوڵدانە بۆ دروسکردنی کەسایەتی تاک وە دروستکردنی پەیوەندی تاک بە کەسانی تری کۆمەڵگاوە.

ڕۆڵی دایکان و باوکان لە فێرکردنی منداڵەکانیاندا

لێرەدا بۆچی باس لە ڕۆڵی دایکان و باوکان دەکەین؟ چونکە بەبڕوای زانیان ژینەی ماڵ ڕۆڵی هەیە لەسەر زوو فێربوونی منداڵ. سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەڵێت: (یەکێک لە ئاستەنگیەکانی فێرنەبوونی خوێندنەوە، نەبوونی هەوڵی دایکان و باوکانە). (عدس، ٢٠٠٠، لا، ١٣٧). وە نەبێت خێزان یان دایکان و باوکان لەم بارەیەوە ڕۆڵیان نەبێت ،بەڵکو بە شێوەیەکی گشتی وەک ڕەگەزێکی سەرەکی ڕۆڵی گرنگ لە پرۆسەی پەروەردە و فێرکردندا دەگێڕن، پێویستە بە چاوی بایەخیشەوە بۆ ئەو ڕۆڵەیان بڕوانن، بە جۆرێک دەبێت هاوکاری ڕۆڵەکانیان و ناوەندەکانی خوێندن بن بۆ هێنانەدی ئامانجەکان ،چونکە سەرکەوتنی پرۆسەکە تا ڕادەیەکی زۆری پەیوەندی بە خەمخۆری ئەوانەوە هەیە بەرامبەر بە ڕۆڵەکانیان. (رسول، ٢٠١٤، لا، ١٩٦).

بازنەی یەکەم

بازنەی یەکەم مەبەست لە قۆناغی یەکەم و دووەم و سێیەمی بنەڕەتە لە خوێندنی بنەڕەتید. پڕۆگرامی خوێندی ئەم بازنەیە فێربوونی بنەماکانی خوێندنەوەو نووسین دەست پێدەکات. منداڵ لێرەوە دەست پێدەکات و ئاشنا دەبێت بە نووسین و خوێندنەوە کە ئەمەش لە فێرخوازێکەوە دەگۆڕێت بۆ فێرخواز ێکی تر. ئەمەش بەپێی ئاستی فێربوونیان هەروەها گرنگترین قۆناغی فێربوون و فێرکردن یانە لە ڕووی پەروەردەو زانست و زانیاریەوە منداڵ توانستە کانی دەردەخات و پەرەی پێدەدرێت بەهرەکانی گرنگی پێدەدرێ لایەنی هونەری بە چاوێکی بەرز سەیردەکرێت. دوابەدوای ئەمە فێربوونی تەواو تەندروستی لەم قۆناغەدا کاریگەری لەسەر قۆناغەکانی تری تەمەنیشی دەبێت.

سەبارەت بە بازنەی یەکەمی خوێندن (هەریەک لە پۆلەکانی یەکەم و دووەم و سێیەمی خوێندنی بنەڕەتی دەگرێتەوە، بەراییەکانی فێربوونی بنەماکانی خوێندنەوە و نووسینی لێوە دەستپێدەکات، ئەم قۆناغە بەگرنگترین و سەرەکیترین قۆناغی فێربوون و فێرکردن دادەنرێت، چونکە بەشێوەیەکی سرووشتی توانست و گەشە جۆربەجۆرەکانی منداڵ لێرەوە ئامادە دەبێت بۆ وەرگرتنێکی دروست و لەبار بۆ فێربوونی خوێندنەوە و نووسین و تێگەیشتن و بنەما مەعریفیەکانی تر، بەو پێیەی هەر فێربوونێک لەم قۆناغەدا فێربوونێکی تەواو و تێر نەبێت کاریگەری لەسەر سەرجەم قۆناغەکانی تری خوێندن دەبێت). ٠محمود، ٢٠٢٣).

ئەگەر سەرنج بدەین (لەم بەشەدا، فێرخواز بۆ یەکەم جار دێتە فێرگە ـ با لە زارۆخانە / باخچەی منداڵان _یشەوە هاتبێت، کەشی فێرگە بۆ ئەو نوێیە، بۆیە دەبێت وانە و ناوەڕۆکی بابەتەکان زۆرتر گاڵتە ئامێز بن. واتە ڕاڤەکردنی وانەکان دەبێت، لە ڕێگەی گەمەو وازییەوە بێت، تا زیاتر منداڵ چێژ لە بابەتی وانەکان ببینێ، وێنە و نیگارەکانی هاوڕای بابەتەکان دەبێت، ڕەنگەکانیان گەش و سەرنجڕاکێش بن و فۆرمی وێنەکان زیاتر کاریکاتێری و دەستکرد بن. تا دەکرێت وێنەی فۆتۆگراف، کەم بەکاربهێنرێت. خەت و نووسین و وێنەکانی وانەکان دەبێت بە قەوارەی گەورە بنووسرێن. دەبێت گەشتی پۆل و چوونە ناو سروشت بەشێکی گرنگی ئەم ئاستە بێت، زۆربەی ئەو وانە و بابەتەی پەیوەندی بە سروشت و زیندەوەرەکانەوە هەیە، لە دەرەوەی پۆلدا بخوێنرێت.) (مستەفا، ٢٠٠٩، لا، ٦٠).

بەشی دووەم

تەوەری دووەم: هەڵسەنگاندنی پەرتووکی خوێندنەوەی زمانی کوردی بازنەی یەکەم

چەمکی هەڵسەنگاندن

لێکۆڵەران لەم تەوەرەدا هەڵسەنگاندن بۆ پەرتووکی خوێندنی زمانی کوردی دەکەن. بەم هۆکارەوە هەندێک لەبارەی پرۆسەی هەڵسەنگاندنی پەروەردەییەوە دەدوێن. چونکە لەڕێگەی هەڵسەنگاندنەوەو دەتوانرێت زانیاری تەواو بەدەست بێت لەبارەی هەربابەتێک کە هەڵسەنگاندنەکەی بۆ دەکرێت. سەرچاوەیەک بەم شێوە باسی هەڵسەنگاندن دەکات و دەڵێت: (هەڵسەنگاندن بریتییە لە لەپرۆسەی کۆکردنەوەی زانیارییەکان دەربارەی لایەنێک یان چەند لایەنێکی دیاریکراو لەبەرنامەیەکدا پاشان شیکردنەوەی و لێکدانەوە و بەکارهێنانی ئەنجامەکان بۆ بڕیاری نرخاندن کە پەیوەستە بە بەردەوام بوون یان هەموارکردن یان لادان لەبەرنامەکە). نانەکەلی، ٢٠١٠، لا، ١٤٩). کەواتە بەڕوونی دیارە کە هەڵسەنگاندن چییەو بۆچی دەکرێت. لەلایەکی ترەوە هەڵسەنگاندن بریتییە لە (پرۆسەیەکی سەرتاپێگیر و بەرفراوان، لەژێر ڕۆشنایی چەند پێوەرێکی دیاریکراو بڕیار لەسەر زانیاری و داتاکان دەدرێت و هەڵدەسەنگێنرێن. ئەمەش لەپێناو دەرخستنی ڕاستییەکان و بەرەو پێش بردنی دیاردە و لایەنی هەڵسەنگێنراو). رسول، ٢٠١٧، لا، ٨٤).

هەڵسەنگاندنی پەرتووکی بابەتی کوردی

لە پرۆسەی هەڵسەنگاندندا چەندین ئامانج بوونی هەیە، لەگرنگترینیان هەڵسەنگاندنە بۆ پرۆگرامە پەروەردەییەکان کە لەلایەن سیستەمی پەروەردەوە دەسنیشانکراوە، کەرەستەکانی وەک قوتابخانەو مامۆستا و کاتی بۆدیاریکراوە. هەڵسەنگاندنی پرۆگرامە پەروەردەییەکان بەئامانجی بەرزکردنەوەی توانا زانستیەکانی قوتابیانە، بۆ ئەم مەبەستەش پێویستی بە دەسنیشانی لایەنی بێ هێزو بەهێزی قوتابیان هەیە، مامۆستاش بە هۆکارێکی گرنگ دادەنرێ لە گەیاندنی پڕۆگرام.

کتێبی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی بنەڕەتی ئامادەکراوە بۆ فێربوونی خوێندنەوەو نووسین بە زمانی کوردی بۆ منداڵانی تەمەن شەش ساڵان. ئەمش لەلایەن لیژنەیەک لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی پڕۆگرام و چاپەمەنییەکانی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستان ئامادەکراوە. بە پشت بەستن بە ئەزموونی پێشووتری کورد و وڵاتانی دراوسێ و جیهان لەم بوارەدا، تایبەتە بە ناساندنی دەنگ و شێوەی پیتەکانی ئەو ئەلفبێیەی ئێستای زمانی کوردی پێ دەنووسرێت کە مەبەستی ئێمە زیاتر ئەوەیە کە لە ڕێگەی وێنەکانەوە چۆن فێری خوێندنەوە ونووسین دەبن و بە دەنگ و شێوەی پیتەکان ئاشنا دەبن، هەروەها هەمە بابەتی ئەم پەرتووکە لەوەدایە لە پاڵ فێرکردن پەروەردە کرد و ئاکار و ڕەوشت و هەڵسوکەوتی تێدایە. ئەمەش لەبەر ئەوەی کە هەموو منداڵێک نەیتوانیوە بەر لە قوتابخانە بچێت بۆ دایەنگە ڕاستەوخۆ لە تەمەنی شەش ساڵیدا هاتوەتە قوتابخانە. هەروەها بۆی

نەڕەخساوە کە فێری هەڵسوکەوت و دانیشتن لە پۆلدا و ناسینی دەنگ و شێوەی پیتەکانی ئەلفوبێی کوردی بکرێت.

کتێبی کوردی پۆلی یەکەم سێ کتێب دەگرێتەوە (خوێندنی کوردی وەرزی یەکەم و دووەم و کتێبی مامۆستا). هەردوو کتێبی وەرزی یەکەم و دووەم لە هەنگاوەکانی فێربوونی دەنگ و شێوەی پیت پێکهاتووە لەگەڵ کۆمەڵێک ڕاهێنان و چالاکی. پەرتووکەکان لەسەر بنەمای ڕێگەی (لە گشتیەوە بۆ بەش / شیکاری) داڕێژراوە لەبەر ڕۆشنایی شێوازی (ببینە و بڵێ) کە مەبەست لە وێنەکان لە ڕێگەی وێنەکان ئەوە مەبەستی وانەکان دەگەیەنرێتە واتە قوتابی فێردەکرێت، هەروەها سەبارەت بە فێرکردنی خوێندنەوە لە وشە دەست پێدەکات نەک بەپیت یان بڕگە، وەک لەڕێگەی (لە بەشەوە بۆ گشت / پێکهێنانەوە) دا هەیە.

سەرەتا منداڵ زمان لە ڕێگەی ئاخاوتنەوە فێردەبێت یان وەردەگرێت، بۆیە بەمەستی لە ئاسان بۆ گران یان لە زانراوەوە بۆ نەزانراو بە باش زانرا و دەروازەی فێربوونی زمان لای منداڵ بە وێنەی هاندەر و ئاخاوتن دەستپێدەکات، مەبەست لە کارامەیی ئاخاوتن توانای دەربڕین و بەهێزکردن و دەوڵەمەندکردنی زمانی قوتابییە، بە جۆرێک کە بتوانێت بۆ جێبەجێکردنی پێویستیەکانی ژیانی ڕۆژانەی خۆی سودیان لێوەربگرێت. وە بۆ فراوانکردنی توانای پەیوەندیکردن بە بەستنەوەی زانیاری و مەعریفەی پێشووتری بە زانیارییە تازەکانی ناو کتێبەکەوە، مامۆستاش لەڕێگەی گفتوگۆکاندا شارەزایی تەواوی (کەسیەتی، ئاست، ویست، حەز و خولیا، جۆری بیرکردنەوەی قوتابییان، توناو لێهاتووی) دەبێت، کە دواتر یارمەتی مامۆستا دەدات بۆ گەشەکردنی ئەرێنیانە بەگەڕان بخات.

لە کتێبی خوێندنی کوردیدا هەوڵدراوە هەنگاو. بە هەنگاو منداڵ لە ئاستی دەنگ سازی ئاشنای (دەنگ، گۆکردنی (لەفزکردنی) تەواو، بڕگە و شێوەی دەنگ) بێت، بە ڕاهێنانەکان و پیت و وشە فێردەبێت لە پاڵ ئەوانە وێنە نیشانی قوتابی دەدرێت. بۆ باشتر تێگەیشتن و ڕوونی شتەکە و واتە شێوەی وشە یان پیت

هەڵبژاردنی وێنەش بە پێی ئاشنایی و حەز و ئارەزووی قوتابی و بیرکردنەوە و تێگەیشتنی دەبێت، بە ڕاهێنانەکان پیت و وشە فێردەبێت، کۆمەڵێک مەشق و ڕاهێنانی جۆراوجۆر بە مەبەستی چالاککردنی هزری قوتابی خراوەتە ڕوو، لەوانە(پێکهێنان، هەڵوەشاندنەوە، پەیوەندیکردن لە نێوان وشە و وشە یان وشە و وێنە، یاری وشە، ڕێکخستن، نووسین...) ئامانجی پەروەردەیە کە دروستکردنی کەشوهەوایەکی خۆش و لەبار لەناو پۆلدا، بەشێوەیەک کە منداڵ لە بێزاری دووربخاتەوە. زیاتر بایەخ بە خودی قوتابی دراوە و لە پۆلەکەی خۆیدا و تەوەری سەرەکیی یە، هەمیشە بە کۆنترۆڵی مامۆستا ناجوڵێت، بەڵکو خۆی بیردەکاتەوە و خۆی دەدۆزێتەوە.

لەسەرەتای وەرزی یەکەمدا دەقەکان زارەکی (ببینەوە بڵێ)، لە پاڵ یاندا هەندێک وشە و گرێ و ڕستە و کورتە دەقی نوسراومان هەن. بەڵام سەبارەت بەوەی کە لە پەرتووکی وەرزی دووەمدا هەمانە ئەوەیە کە دەقی نوسراو زیاتر بەدیدەکرێت، هاوشان لەگەڵ هۆنراوەو سیناریۆکان کە جگە لە ڕێنمایی پەروەردەیی خۆشی بە منداڵ دەبەخشن. لەم تەمەنەدا، هزری منداڵ گەشەی تەواوی نەکردووە، بۆیە ناتوانێت وێنەی زەینی وشە دروست بکات و لەبەر ئەمەشە پەروەردەکاران و دەروونناسان بۆ ئەم تەمەنە ڕێنووسی گوستراو پەسەند دەکەن.

هەرچی ڕێگەی گوتنەوە کتێبەکەیە لە کتێبی ڕێبەر دا بۆ مامۆستا و خێزان دایکو باوکی قوتابی بێت یان سەرپەرشتیاری ئەو کەسەی کە قوتابیەکە بەخێو دەکات لەئەستۆی ئەوە ڕوونکراوەتەوە، کەیاریدەدەرن بۆ سەرخستنی پرۆسەی گوتنەوەی کتێبەکە و بەئامانج گەیشتنی پرۆسەکە، ئەم پرۆگرامە پەرتوکی پۆلی یەکەم شێوەیەکی هاوچەرخی فێربوونی زمانە،هاوتەریب بایەخ بە هەرچوار کارامەیی زمان (ئاخاوتن،تێگەیشتن ،خوێندنەوە ، نووسین) دراوە. بە گشتی ئامانجە سەرەکییەکان، دروستکردنی حەز ئارەزووی خوێندنن لای قوتابی لەگەڵ ئاڕاستەکردنی دا بۆ خوێندنی دروست. ئەم پرۆسەیە :فێربوونی خوێندەوەو نووسین بەم شێوەیە، خۆشییەک بە منداڵ دەدات و هاندەدات لای خۆشەویست بێت و ببێتە ڕەفتارێکی پەروەردەیی، کە لە خۆیدا بە ڕەفتار بوونی ئامانجە پەروەردەییەکانە لەم پرۆسەیەدا و لەم قۆناغەی تەمەنی منداڵدا.

پەرتووکی کوردی بەم شێوەیەی لە سەرەوەدا ئاماژەمان پێدا دانراوەو داڕێژراوە بۆ فێرکردنی قوتابی. کەواتە ئێمەش لە ناوەڕۆکی پەرتووکەکە وە وردەبینەوە بزانین:

1. تاچەند بەم شێوەیەیە کە بتوانێت هاوکار و هاندەری قوتابی بێت بۆ فێربوون؟
2. فێرخواز تا چەند لە کتێبەکە تێدەگات و ئاشنایی بۆ دروست دەبێت یان ئاخۆ کتێبەکەی لەلا ڕوون و ئاسانە؟
3. ئایا کتێبەکە دەتوانێت مەبەستەکانی خۆی بگەیەنێت؟

لەوەڵامی ئەم پرسیارانەدا، دەڵێین: پەرتووکی کوردی لەکۆمەڵێک بەش پێکهاتووە هۆنراوەو. سیناریۆ و وانەی پیتەکان و چالاکی و ڕاهێنان، لەم پەرتووکە دا وێنەکان ڕۆڵێکی زۆر باش و بە سودیان هەیە یارمەتیەکی زۆر باشی فێربوونی منداڵ دەدەن ئاشناکردنی منداڵ بە کەلوپەل و خواردن و ئاژەڵەکان و ژینگەیەی تیایدا دەژی و هاوڕێ و مامۆستا و ئەو کەسانەی کەکار دەکەن وە لەکاتی فێرکردنیان و ناساندی یان ئەوە لە ڕێگەی وێنەکانەوە منداڵ فێر دەکەین بۆیە شێواز. جۆری وێنەکە کاریگەری هەیە ئەو وێنانەی کە ئاماژە بە قوتابی دەدەن چلی قوتابیان لەبەرە ئەوە تەواوە وە ئەوەی تر کە مەبەست لە کچە یان کوڕ جلی کوردیان لەبەرە ئەوە منداڵ بەباشتر تێدەگات و پەیوەست دەبێت بە نەتەوەی خۆیەوە، هەروەها بە نمونە لە نێو جل و بەرگەکاندا لە بری بلوز و پانتۆڵ جلوبەرگی پیاوان و ئافرەتی کوردی بوایە باشتر بوو یان سیناریۆیەک ئان هەندێکیان ژینگەی دەرەوەن باخچە و شوێن یاریکردنە کەواتە لەسەر مامۆستایە کە بیاببات بۆ شوێنی یاریکردن بە

گەشتێک وە چوون بۆ باخچەی ئاژەڵانیش، لەتەواوی کتێبەکەدا وێنە هەیە کەئەمە بۆ منداڵ زۆر باشە لەبەرئەوەی شتەکان لەبیری دا دەبێت بەڵام وێنەکان زۆر زۆرن بۆ ئەو تەمەنە، ئەمە وادەکات شتەکانیان زۆر بیرنەمێنێت بەڵام کاتێک وێنەکانیان نیشاندەدرێتەوە ئەوکات تێدەگەن کە چییە، ئەمەش بەمانای ئەوە نایەت کە فێرنەبوونە، بابەتی هۆنراوەو ئەو بابەتانەی کە خوێندنەوەن ئەوە دەبێت وێنەکان شیبکەینەوە بۆ قوتابییان وە لێیان بپرسین کەچی لەم وێنەیەدا هەیە، هەرچەندی وێنەکە باش و گونجا و شیاو بێت نزیک بێت لە بابەتەکە ئەوە ئامانجی وانەکە دەبێکێت کە دەیەوێت منداڵ فێری چی ببێت قوتابی ئاسانتر فێردەبێت. و دەزانێت (تێدەگات).

ئەو وێنانەی لە چالاکی و ڕاهێنانەکان دا بەکارهاتوون یارمەتی دەرێکی باشی منداڵن بۆ ئەوەی بزانن چۆن شیکاری بکەن ئەویش بەهاوکاری مامۆستا دەبێت، وێنەی سێو بۆ نووسینی وشەی سێو دەبێت. هەروەها لەتەواوی کتێبەکەدا وێنەی مۆرەیەکی تێدا هەیە بەکارهێنانی ئەم وێنەیە هاوڕێیەتی ئەرکی باش بۆ منداڵ دروست دەکات لەگەڵ ئاژەڵی سمۆرە دەبێت وا منداڵ فێر بکرێت کە ئازاری ئاژەڵەکانی تریش نەدات خۆشەویستی بۆیان هەبێت. بۆ نموونە (سەگ ـ پشیلە ـ مریشک ـ چۆلەکە ـ کۆتر ـ....) وە بەچکەی ئاژەڵەکانیش.

لە وەرزی دووەم بابەتی کوردی پولی یەکەم دا بیرخستەوە بو بابەت وپیتەکانی وەرزی یەکەم کراوە هەر پیتێکیش بە وێنەوە نمونەیان بو هێناوەتەوە بو نموونە پیتی (گ) بەوێنەی (گوڵ) بویان هێناوەتەوە وە پیتی(چ) وێنەی (چاو) یان بە نموونە بویان هێناوەتەوە ئەمەش یارمەتی دەرێکی زور باشە بو منداڵ تاوەکو پیتەکان لە بیر نەکەن لە ڕێگای وێنەوە و وێنە زیاتر سەرنجی منداڵ رادەکێشت وە لە بیریشی ناکات. لە وەرزی دووەم دا زیاتر پیتەکان فێری منداڵ دەکرێن کە بو هەریەک لە پیتەکانیش جەند وێنەیان هێناوەتەوە کە هەمەجورە هی مروڤن و هی گیانەبەر وە بێ گیانیش بەکار هاتوون لە بابەتێکی خوێندنەوە باس لە (نەوروزە مەستم)کراوە ئەم بابەتە بابەتێکی زور باشە کە منداڵی کورد لە ڕێگای جلو بەرگ کوردی و هەڵکردنی ئاگر و ئالای کوردستانەوە منداڵ باشتر تێدەگات و پەیوەست بە کەلتوری نەتەوەی خوی. لەم کتێبەدا یەکێکی تر لە بابەتەکان بابەتی (وەرزەکان) بوو کە باس لە هەر چوار وەرزەکانی ساڵ کراوە لە هەر وەرزێکیش مانگەکان دیاری کراون بو هەر یەکێک لە وەرزەکانیش وێنەیەکیان بو بەکارهێناوە تاوە کو مندال بە ئاسانی وەرزەکان لە یەکتر جودا بکاتەوە بە ئاسانی بیان ناسێتەوە. بەم شێوەیە ماموستاش یارمەتیدەرێکی باش بو قوتابی تازیاتر لە بابەتەکان تێ بگات، وە لەبەر ئەوەی پۆلی یەکەم سەرەتای فێربوونی منداڵە بویە بەکارهێنانی وێنە ڕێگایەکی زور باشە بو منداڵ لەو تەمەنەدا جونکە منداڵ بەسروشتی خوی زیاتر حەزی بە وێنەیە بەتایبەتی ئەگەر وێنەکان رەنگاو رەنگ بن زیاتر سەرنجی منداڵ لەو تەمەنەدا رادەکێشێت دەبێتە هو کارێک بو ئەوەی منداڵ زوتر فێرببێت.

ئەنجام

ئەم توێژینەوە بەم چەند ئەنجامەی خوارەوە کۆتایی پێهات

1. ئەوەمان بۆ ڕوون بوویەوە کە وێنە هوکارێکی سەرەکی فێربوونی منداله لە سەرەتای دەستپێکردنی خوێندن، چونکە بەهۆی ناسینی وێنەکان قوتابی فێری خوێندنەوە و نوسین دەبێت. کەوایە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە وێنە هوکارێکی گرنگ و کاریگەرە بۆ هاندان و زوو فێربوون لە سەرەتای خوێندن.
2. ئەو وێنانەی نێو پەرتووکی خوێندنی کوردی پۆلی یەکەم هەموویان وێنەی جیاواز و کاریگەرییان هەیە بەسەر پەروەردەکردنی منداڵەوە.
3. ئاشنابوون بە پرۆسەی فێرکاری هەریەک لە سیستەمی فێرکاری و پەروەردەو فێربوون وە هەموو ئەو شتانەی کە پەیوەندیان بە پەروەردەوە هەیە مامۆستا و قوتابی و پەرتووک و نووسین و خوێندنەوە کەئەمانە هەموویان لە پرۆسەکە دا بەشدارن.
4. پەرتووکی قوتابخانە بە یەکێک لە سەرچاوەکانی فێربوون دادەنرێت کە قوتابی پشتی پێ دەبەستێت بۆ مەبەستی بەدیهێنانی فێربوون، لەسەر ئەو بنەمایەی ئامرازی پەروەردەی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی و ئامرازی قوتابخانەیە بۆ ڕوودانی فێربوونی ویستراو.
5. گەیشتینە ئەو ئەنجامەی کە فێرخواز لە ڕێگەی ئەو وێنانە و تەکنیکانەی کە لە پەرتوکی بازنەی یەکەم دا بەکارهاتوون یارمەتی دەرێکی باشن بۆ شارەزابوون و بو فێربوونی فێرخواز لەو تەمەنە کە تەمەنێکی کاریگەرە بو فێربوونی منداڵ.
6. بۆمان دەرکەوت کە وێنەی نێو پەرتووک وا لەمنداڵ دەکەن چێژو خۆشی پێدەبەخشن و لەگەڵ تەمەن و بیرکردنەوەی دا زۆر گونجاوە،وە بەهۆی ئەوەی کە پەرتووکی نوێ هی ئێستا ڕاهێنان و چالاکی زۆری تێدا هەیە وا لەمنداڵ دەکات زیاتر دەرفەتی نووسینی هەبێت و زوو فێری نووسین ببێت یارمەتیدەرێکی زۆر باشیەتی.

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان

1. پێندرۆیی، محەمەد ساڵح (٢٠١١) کارگێڕی قوتابخانە و بەڕێوەبەری سەرکەوتوو، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات-هەولێر
2. پێندرۆیی، محەمەد ساڵح (٢٠٢٠) ١٤٠ کلیل بۆ سەرکەوتنی قوتابی لە قوتابخانە، چاپی چوارەم، چاپخانەی تاران-هەولێر
3. جاف، صباح علی (٢٠١١) پەروەردە و فێربوون، گرفت و گۆڕان، لەسەرئەرکی پەرلەمانتاری کوردستان (سالار مەحمود) لەچاپدراوە- کەلار.
4. حسن پوور، شاهۆ (٢٠١٣) ئارەزووی خوێندنەوە، چاپخانەی سەردەم،-سلێمانی.
5. حسن، محمد فەریق (٢٠١١) بەکلتورکردنی خوێندنەوە، چاپخانەی ئاراس.
6. حەسەن، بەکر کەریم (٢٠٠٨) سەرنجە پەروەردەییەکانم لەمەڕ پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن، چاپی یەکەم، چوارچرا- هەولێر
7. رسول، ابراهیم رسول، (٢٠١٧) پێوانەو هەڵسەنگاندنی پەروەردەیی، چاپخانەی نارین، هەولێر.
8. رسول، رسول ابراهیم (٢٠١٤) دەروازەیەک بۆ وانەوتنەوە، دەزگای چاپ و پەخشی نارین- سلێمانی
9. فەخر، نەسرین محمد (١٩٧٨) ڕێنووسی کوردی، بەغداد.
10. قادر، ڕەمەزان حەمەدەمین (٢٠٢١) ڕێگاکانی وانەوتنەوە شێوازە تیۆری و پراکتیکییەکان، چاپی سێیەم، چاپخانە تاران- هەولێر.
11. قەرەچەتانی، کەریم شەریف (٢٠١٤) ڕێنیشاندەری مامۆستای باخچەی ساوایان، چاپی دووەم، سلیمانی.
12. قەرەداغی، هۆمەر (٢٠١١) سیستمی فێرکاری، چاپی یەکەم، دەزگای سەردەم، سلێمانی
13. مام عەبدوڵلا، سامان (٢٠٢١) ڕێگای وانەگوتنەوە، دەزگای ڕوانگە-هەولێر
14. محمد، محمد احمد (٢٠٢١) ڕێگاکانی وانەگوتنەوە لە سەردەمی تەکنەلۆژیادا، چاپخانەی ماڵی راستی-هەولێر
15. محمد، ئیبراهیم قادر (٢٠١٥) شێوازە نوێیەکانی گوتنەوەی زمان، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات- هەولێر.
16. مستەفا، کەریم (٢٠٠٩) پلانی فێرکاری هاوچەرخ بۆ فێرگەی بنەڕەتی، ڕێکخراوی کۆمەک
17. ناوخۆش، سەلام و خۆشناو، نەریمان عبدالله (٢٠١٠) زمانەوانی، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە-هەولێر.
18. یحیی، شنۆ (٢٠١٣) لە پەراوێزەکانی پەروەردە و فێرکردنەوە، چاپی یەکەم، چاپخانەی موکریانیـ هەولێر.

سەرچاوە عەرەبییەکان

1. البجة، عبدالفتاح حسن (١٩٩٩) أصول تدريس اللغة العربية بين النظرية و الممارسة الطبعة الأولى دار الفكر-عمان.
2. بربخ، فرحان حسن (٢٠١٢) المدرسه والمجتمع، دار اسامه للنشر والتوضيع، عمان-الاردن.
3. حسن، الشحاته، (١٩٩٣) تعليم اللغة العربية بين النظرية والتطبيق، دار المجربة البائية/قاهرة.
4. الطحان، مصطفى محمد، (٢٠٠٦) التربية و دورها في تشكيل السلوك، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
5. عدس، محمد عبدالرحيم (٢٠٠٠) كيف يتعلم الأطفال، الطبعة الأولى دار الفكر-عمان.
6. علي، سعيد اسماعيل (٢٠٠٧) اصول التربيه العامه، دار المسيره، عمان-الاردن.
7. موسي، فؤاد محمد (٢٠٠٧) علم مناهج التربية، الأسس العناصر- مهارات وتطبيقات، دارالكلمة للنشر و التوزيع، الطبعة الأولى، بيروت - لبنان.
8. جامل، عبدالرحمن عبدالسلام (١٩٩٨) طرائق التد ريس العامة ومهارات تنفيذ وتخطيط عملية التدريس، دارالمناهج للنشر الطبعة الأولى.

سەرچاوەی ئینتەرنێت

1. ڕێبوار، هونەر (٢٠١٩) منداڵان چەند کاژێر سەیری تەلەفزیۆن و ئامێرە ئەلیکترۆنییەکان بکەن؟ لینکی ئینتەر نێت: منداڵان چەند کاژێر سەیری تەلەفزیۆن و ئامێرە... | ڕووداو.نێت(rudaw.net)
2. زێڕە، هیوا (٢٠١٩) منداڵ و تەکنەلۆژیا، لینکی ئینتەرنێت: منداڵ و تەکنەلۆژیا(sharpress.net)
3. یوسف، وەلید (٢٠٢٢) پەروەردە و فێرکردن لە کوردستان لە مەترسیدایە ،لینکی ئینتەرنێت: https://kurdipedia.org/default.aspx?q=20220515111716414025
4. باجەڵان مەحمود (٢٠٢٣) بازنەی یەکەم لە نێوان دەرچوون و فێرنەبووندا، لینکی ئینتەرنێت :
5. https://knwe.org/KU/Details/9983